

శ్రీ కపిలేశ్వరపురాధినాయక ప్రకటితము.

సుగ్రీవవిజయము.

కందుకూరి రుద్రకవి

కృతము.

శ్రీ కపిలేశ్వరపురాధినాయక ప్రకటితము

సుగ్రీవవిజయము.

ప్రథమముద్రణము ౧౦౦౦
౫,౦౩౬ ప్రమాధి జ్యేష్ఠ బ ౧౦ సోమవారము.

సుగ్రీవవిజయము.

(యక్షగానము)

వెల 0-4-0.

కవి

కందుకూరి రుద్రకవి

కృతము.

పీఠిక :

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు

ముద్రాశాల :

కాకినాడముద్రాక్షరశాలయము,

కాకినాడ.

విజ్ఞాపనము.

అముద్రితప్రాచీనాంధ్రప్రబంధములను, ఇంపయిన వానిని, గొన్నింటినేని, ప్రకటింపవలయునను కుతూహలముతో రాధామాధవ మను పద్యకావ్యము నిదివరలో ముద్రింపించి ప్రచురించియున్నాఁడను. ఇది రెండవది. నిరంకుశోపాఖ్యాన మను ప్రబంధరాజమును రచించిన కందుకూరి రుద్రయకవి యీకృతికి కర్త. ఇది యక్షగానములలో నుత్తమమైనది.

యక్షగానముల పుట్టుపూర్వోత్తరములను, వాని ప్రాశస్త్యమును విశదీకరించుచు, ఈగ్రంథమునకు, పీఠిక వ్రాసి యొసంగిన బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

కృత్రిమమణులయందేకాని, నిజరత్నములయం దాదరము తక్కువయయిన యీకాలమున ప్రశస్తప్రబంధములను బ్రకటించుట కష్టమగుటయేగాక, నిష్ప్రయోజనమేమో యని కూడ తోచుచుండును.

రసగ్రహణ పారీణులు కొలదిమంది యానందించినను, జాలునను నుద్దేశముతోడను, నిజరత్నముల కెప్పుడయినను

ఆదరము లభింపకపోదను నాశతోను, ఇంకను గొన్నిపొత్తములను ఆంధ్రపాఠకలోకమున కందింపవలయునని యత్నించుచు నాయుద్యమమునకు జేయూతనొసంగ భగవంతుని పాఠకలోకమును వేఁడుకొనుచున్నాఁడను.

కపిలేశ్వరపురము, ప్రమాధి, ఆషాఢ మాస ప్రథమదివసము	శ్రీ బలుసు బుచ్చిసర్వారాయఁడు జమీందారు.

పీఠిక.

మధురకవితలు.

ప్రాచీనాంధ్రలక్షణకర్తలు తెలుఁగుఁగవిత్వమును 'ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తరము' లనుపేళ్లఁ జతుర్విధముల విభజించిరి. యక్షగానాదు లందులో మధురకవిత్వమునఁ జేరును.

"మధురకవిత్వంబన్నది నాటకాలంకారంబులు, కళికోత్కళికలు, విభక్త్యర్థదేవతోదాహరణములు, సప్తతాళనటనలు, నట్టొర్లు, గీతప్రబంధంబులు, చతుర్భద్రికాష్టభద్రికలు, బిరుదావళి, నామావళి, భోగావళి, రంగఘోష, జయఘోష, త్యాగఘోష, చతురుత్తరసంఘటనలు, యక్షగానంబునవెలయు పదంబులు, దరువులు, సేలలు, ధవళంబులు, మంగళహారతులు, శోభనంబులు, నుయ్యాలజోలలు, జక్కులరేకుపదంబులు. చందమామసుద్దులు, అష్టకంబులు, ఏకపదద్విపదత్రిపద చతుష్పదాష్టపదలు నివి యాదిగాఁగల్గు నన్నియు."

— లక్షణదీపిక.

మధురకవితలు ప్రాయికముగా భాష, భావము, ఛందము దేసిగా నుండుటచే సంగీతసంస్కారము గలిగిన సామాన్యజనుల నాలుకలమీఁద నాట్యమాడునవిగా నుండును, గాన

తొలుత నవియంతగా లిపికెక్కకపోయెను. సంస్కృతప్రాయా రచనలుగల చిత్రవిస్తరకవితల ప్రాబల్యమునఁ గూడ వానికి సత్కవితలలోఁ బరిగణన మంతగా లేకపోయెను. ఇటీవల కవులుగా పురాణప్రబంధరచయితలే పరిగణింపఁబడుచుండిరి గాని మధురకవితారచయితలు లెక్కకెక్కకున్నారు. ఆంధ్రవాఙ్మయవృక్షమున ముఖ్యమయిన మధురకవితాశాఖ యిందాఁక సుపరిశీలనము లేకయే యున్నది. ఇక్కడ నాకిప్పుడు దేసి నాటకము లనఁదగిన యక్షగాన రచనముల ప్రశంసయే ప్రసక్తమగుటచే వాని పుట్టుపూర్వోత్తరములఁ గూర్చి మాత్రమే నాకుఁగోచరించిన విషయములఁగొన్నింటి వివరింతును.

దేశిదృశ్యరచనలు.

యక్షగానము లన్న పేరుగల దృశ్యరచనములు నన్నయాదుల కాలమున నున్నవనుటకుఁ బ్రబలాధారములు గానరావు; కాని యానాఁడేవో కొన్ని దేశిదృశ్య రచనము లున్నవని మాత్రము గుర్తింపనగును. నన్నయ కిన్నూఱేండ్లకుఁ దర్వాత నున్న పాల్కురికి సోమనాథుఁ డిట్లు చెప్పినాఁడు:

"భ్రమరులు జాళెముల్ బయనముల్ మెఱసి
రమణఁ బంచాంగపేరణి యాడువారు
ప్రమథపురాతన పటుచరిత్రములు
క్రమమొంద బహునాటకము లాడువారు
లలితాంగ రసకళాలంకారరేఖ

లలవడ బహురూప మాడెడువారు

* * * *

అమరాంగనలు దివి నాడెడు మాడ్కి-
నమరంగ గడలపైఁ నాడెడువారు
ఆవియద్గతి యక్షులాడెడు నట్టి
భావన మ్రోకులపై నాడువారు
భారతాది కథలు చీరమఱుఁగుల
నారంగ బొమ్మల నాడించువారు
కడు నద్భుతంబుగఁ గంభసూత్రంబు
లడరంగ బొమ్మల నాడించువారు
నాదట గంధర్వ యక్షవిద్యాధ
రాదులై పాత్రల నాడించువారు

పర్వతప్రకరణము—పండితారాధ్యచరిత్రము.

పై ద్విపదలందు, నేటివీథినాటకములు, బొమ్మలాటలు, తోలుబొమ్మలాటలు మొదలగునవి పేర్కొనఁబడినవి. ఇట్టి సంప్రదాయములు వీనిఁ బేర్కొన్న సోమనాథుని కిన్నూఱేండ్ల పూర్వకాలమునఁగూడ నుండుట సంభావ్యమే. తెలుఁగునకు సాటిభాషలగు ద్రవిడ కర్ణాటభాషల పద్ధతులను బట్టియుఁ దెలుఁగులో నిప్పు డుపలభ్యమానము లగుచున్న కొన్ని ప్రాచీన దృశ్యరచనములతీరులను బట్టియు, ద్రావిడభాషా సామాన్యముగాఁ దొలుత వెలసిన నాటకరచనలస్వరూపము కొంత గుర్తింపవచ్చును.

కురవంజి [1]

తొలుత ద్రావిడభాషలలో వెలసిన దృశ్యరచనములు కురవంజు లనఁబడునవి. ఆంధ్రకర్ణాట ద్రవిడదేశముల యరణ్యములలో వసించు నాటవికులు, చెంచులు, కురవలు (క్రోవ, కోయ) అనువారు. అందు కురవజాతివారి యంజె=అడుగు (నృత్యవిశేషము) కురవంజె యనఁబడెను. చిందు, గంతు, గొండ్లి, అంజె, అంగ-ఇత్యాదులు నృత్యవిశేషములు. ఆంధ్రదేశమున బహుకాలమున నుండి శివక్షేత్రములగు శ్రీశైలము ఇంద్రకీలనగము (బెజవాడకొండ) మొదలగు పర్వతముల మీఁదను, నృసింహక్షేత్రములగు వేదాద్రులు (పెక్కు లున్నవి. మంగళాద్రి, సింహాద్రి, గరుడాద్రి, మాల్యాద్రి,

1. వాల్యిచి గుజ్జరి విర్వేడు (?) దండలా
స్యము కందుకక్రీడ యల్లికయును
కొరవంజి (జె) శుభలీల గుజరాతి దేసి చౌ
పదము జక్కిణి దురుపదము మదన
పదదౌత్యమును జోగిపదచాళి శారదా
సామ్రాజ్యమును జిందు సవతిమచ్చ
రంబులు నాట్యకదంబంబు మొదలైన
నాట్యముల్ హావణించు నవరసజ్ఞ

(విజ.ను రాఘవన్నపాలుని ప్రహ్లాదచరిత్ర—యక్షగానము) ఇందు 'కొరవంజి' నృత్యవిశేషముగానే పేర్కొనఁబడినది.

2. కురవంజి, కురవ + అంజె (అంజ, అంజె, అంజియరూపాంతరములు) కురవంజియ కురవంజెల నుండి కురవంజి అనురూప మేర్పడి యుండవచ్చును.

వెంకటాద్రి,) మొదలగు పర్వతములమీఁదను వర్షోత్సవములు (యాత్రలు, జాత్రలు, జాతరలు) జరుగునప్పు డక్కడికి నాగరక ప్రజలు చేరుచుండువారు. వారి వినోదమునకై యక్కడి యాటవికులు, రాత్రులందు నృత్యవిశేషములు నెఱపి ధనార్జనము చేయుచుండువారు. అక్కడక్కడి కొరవజాతుల వారు చేయునృత్యములు కొరవంజు లనఁబడెను. కొరవంజి యన్న పేరు తొలుత వారి నృత్యమునకును, పిదప నృత్యవిశిష్టమయిన వారి చిన్నిచిన్ని గేయరచనలకును, నాపై కురవజాతివారికిని, గూడఁ బేరైనది. కురవజాతివారు తొలుతచేయునృత్య విశేషము కాలక్రమమున నాయాపర్వతప్రదేశముల స్థలమాహాత్మ్యకథల తోను, శివవిష్ణులీలా కథలతోను మిళితములయి గేయ విశిష్ట నాట్యరూపములను బడసెను. అపుడు, మాయాకిరాత వేషులగు పార్వతీశివుల కథలతోనున్న కిరాతార్జునీయము, నృసింహస్వామి చెంచీతను బెండ్లాడు స్థలమాహాత్మ్య కథలు (చెంచీతకథ) కురవంజులుగా వెలసెను. ఇట్లు వెలసిన యాదృశ్య రచనములు తొలుత నత్యల్పముగా గేయభాగములును విశేషముగా నృత్యమును గలవైయుండెను. అవి సింగి, సింగఁడు- అని యిద్దఱు పాత్రములు గలవై సంస్కృతవీథీ నాటకములఁబోలి యున్నవి. సింగి, సింగఁడు సంస్కృత నాటకములలోని నటీనటులవలె నాలుమగండ్రు. వీరిద్దఱే కథాపాత్రము లగుచుందురు. కొన్నింట కథాసంధాయకుఁడు- సంధివచనములఁ జెప్పువాఁడు

విదూషకుఁ డనఁదగినవాఁడు- మూఁడవపాత్రము - కోణంగి యనువాఁడు-[1] (పిదప చోడిగాఁడు) కాన నగును. కోణంగి సంస్కృత నాటకములలోని విదూషకస్థానీయుఁడగుట స్పష్టముగా గానవచ్చును. సంస్కృతనాటకములలోని ధ్రువాగానమే కురవంజులలో దరు వనఁబడెను. దేశిరచనలలోనుండి సింగి, సింగఁడు, కోణంగి, దరువు అనునవి నటీనటులుగను విదూషకుఁడుగను ధ్రువగను సంస్కృత నాటకములఁ జేరెనేమోయనికూడ యోచింపఁదగినట్లున్నది. ఎంతోకాలమిట్లు కొండపట్టులందు సాఁగుచుఁ బెంపొందిన గేయనృత్య సందర్భములు నగరములకు గూడఁ గ్రమముగా వ్యాపించినవి. చెంచులు, కురవలు అడవులనుండి పులిగోళ్లు అడవిపందికోఱలు, అడవిపండ్లు, వెదురుబియ్యము, వెదురుబెత్తములు, పిల్లనగ్రోవులు, సూదంటురాళ్లు, ఓషధులు, తేనె మొదలగు నాటవికవస్తువులను నగరములకు గొనివచ్చి అమ్ముచు నప్పుడప్పుడు తమ గేయనృత్యవిశేషములను నగరములందును, పల్లెలందును బ్రయోగించుటచే నవి నాగరికదేశములందును వ్యాపించెను.

యక్షగానములు

ఇట్లు నగరములందు నభిరుచిగొల్పిన యాగేయవిశిష్టనృత్యదృశ్యములు, జక్కులవారు (యక్షులు, కళావంతులు) తర్వాత నగరములందును బ్రయోగింపఁజొచ్చిరి. వీరి ప్రయోగములందు దృశ్యమయిన నృత్యాభినయములతోపాటుగా నధికము

గా గేయ వచనరూపమైన శ్రవ్యరచనముగూడఁ జేరెను. కురవంజులకంటె యక్షగానములు పర్యాప్తముగా శ్రవ్యములగు కవిరచనములు గలవి. వీరిరచనములలో బహువిధములగు పురాణకథ లెల్లఁ జేరినవి. కురవంజులలోని సింగి, సింగఁడు పాత్రలు మాఱి రామ నల హరిశ్చంద్ర సీతా దమయంతీ చంద్రమత్యాది పాత్రలు వచ్చినవి. కాని వీనిలో నాటవికరచనాసంస్కారసూచకముగా, 'ఎఱుకతసాని' పాత్రము వెలసినది. కురవంజులలోని దేసిరచనలకంటె నత్యధికముగా వీనిలో దేసిచ్ఛందోబద్ధములగు గేయరచనలు ప్రబలినవి. రాజసభలలో, దేవోత్సవములలో, ఊరిజాత్రలలో యక్షగంధర్వాదివేషములధరించి [1]వేశ్యలు ప్రదర్శించునవి గావునను, నృత్యధర్మములకంటె గేయధర్మములధికముగాఁ గలవి కావునను నివి యక్షగానము లనఁబడెను. కళావంతులలో నొకతెగకు నేఁడు జక్కులవారను పేరుగలదు.

---

1. శ్రీనాథుఁడు భీమఖండమున దాక్షారామభీమేశ్వర మహోత్సవసమయములందు సానులు (వేశ్యలు) వేషములు వేసికొని నాటకములాడుట నిట్లు వర్ణించెను.

సీ. విరులదండలతోడి వేణికాభారంబు
పొంకంబు పిఱుఁదుల బోరలియాడ
మణి తులాకోటి కోమల ఝణత్కారంబు
రవలి మట్టెలమ్రోత యవఘళింపఁ
గుదురునిండిన చిన్ని గుబ్బచన్నులమీఁద
ముత్యాలతిసరంబు మురువుఁ జూప

యక్షాది వేషముల ధరించి నృత్యగాన ప్రదర్శనములను గావించుటచేతనే వారి కాపేరు వచ్చియుండవచ్చును. శ్రీనాథుఁడు క్రీడాభిరామమున జక్కులవారిని గూర్చి కొంత ప్రశంస నెఱపినాఁడు.

సీ. కోణాగ్ర సంఘర్ష ఘుమఘుమధ్వని తార
కంఠస్వరంబుతో గారవింప
మసిబొగ్గు బోనాన నసలుకొల్పినకన్ను
గొనబుచేఁ దాటించు నెడప దడప
శ్రుతికి నుత్కర్షంబుఁ జూపంగ వలయుచోఁ
జెవిత్రాడు బిగియించు జీవగఱ్ఱ
గిల్కు గిల్కున మ్రోయు కింకిణీ గుచ్ఛంబు
తాళమానంబుతో మేళవింప

వలమాన తాటంక వజ్రాంకురచ్ఛాయ
లేఁత వెన్నెలఁ బుక్కిలించియుమియ
పాని యాశానియై మహోత్సవమునందుఁ
గేల నవచంద్ర కాంతపు గిన్నెపూని
వీథి భిక్షాటనమొనర్చు వేళఁజేయు
మరులునృత్యంబు జగముల మరులు గొలుపు. ఆ. ౧. ౧౦౫.

వ. మహోత్సవమండపమునందుఁ బేరోలగంబుండి, కుండలీదండలాసక ప్రేరణీ ప్రేంకణసింధుకందక ధమాళి చేల మత్తల్లి హల్లీసకాది నృత్యంబు లవలోకించుచు. ఆ. ౨. ౧౧౮.

శ్రీనాథుని కాలమునకే దేవోత్సవాదులయందు వేశ్యలు వేషములు కట్టి నాటకములప్రదర్శించు సంప్రదాయము ప్రబలినది.

రాగమునుండి లంఘించు రాగమునను
నురుమ యూరుద్వయంబుపై నొత్తిగిల్ల
కామవల్లీమహాలక్ష్మి కైటభారి
వలపు వాడుచువచ్చె జక్కులపురంధ్రి.

అప్పకవి యక్షగాన లక్షణము నిట్లు చెప్పినాడు:-

సీ. తుద నేడులఘువులు తొలఁగించి చదివినఁ
త్రిపుటకు వృషభగతిపదయుగము
లలిఁ గడపల నొక్కలఘువు మానిన జంపె
మను ద్విరదగతిసమపదయుగము
గురుతగు రచ్చెరకుఁ దురగవల్గనా
హ్వయము మేకతాళి యాను ఘురగతికి (?)
సంక్షిప్తి నాలు గటతాళమున మాత్ర
లోలి విశ్రాంతి పద్యాలుగింటఁ
దెలియ నర్థంబు నర్ధచంద్రికలు వీలు
యక్షగానప్రబంధంబు లమరకవచ్చు
రగడభేదంబు లివియంత్రు రసఁ గవీంద్రు
లవిత నిజసేవకస్తోమ, యబ్ధిధామ.

పై పద్యమునుబట్టి చూడఁగా యక్షగానములందలి ప్రధానగేయరచనములు దేశిరచనలగు రగడలలోఁ గొంతమార్పు జరిపి- త్రిపుట, జంపె, ఏక, అట, అను తాళముల కనుగుణముగాఁ గల్పింపఁబడినవిగాఁ గానవచ్చును. అప్పకవి రగడవికారరచ

నములను తాళములపేరనే పేర్కొనెనుగానివానికిపేరులు వేఱె తెలుపలేదు. అప్పకవి పేర్కొన్న యీరచనములే కాక యక్షగానములలో నింకను ననేకవిధములయిన దేశిరచనములు చేరినవి. ఏలలు, జోలలు, సువ్వాలలు, ఆరతులు, ధవళములు, చందమామ సుద్దులు, వెన్నెలపదములు, విరాళిపదములు తుమ్మెదపదములు గొబ్బిపదములు, కోవెలపదములు, చిలుకపదములు, అల్లోనేరెళ్ళు, సీస- కందార్థములు, త్రిభంగులు ద్విపదలు, త్రిపదలు, చౌపదలు, షట్పదలు, మంజరులు, జక్కులరేకులు - మొదలగునవి—

యక్షగానము లిట్లు వెలసినను ప్రాచీనములయిన కురవంజరచనములును యక్షగానరచనావిధానసంకలితములై ఈకాలమున గూడఁ గొన్నిసాఁగుచునే వచ్చినవి. దేవోత్సవరాజాస్థానాదులం దిట్లు వేశ్యలచేఁ బ్రదర్శింపఁ బడుచున్న యక్షగానములు పెంపొందుచుండు నీకాలమున, దక్షిణదేశమున విజయనగరరాజ్యమున కుపశాఖలుగా తంజావూరు మధురరాజ్యము లాంధ్రనాయకరాజుల పరిపాలనమున వెలసినవి. ఆంధ్రదేశమునందును, దక్షిణదేశమునందును, ఈకాలమున యక్షగానరచనము మిక్కిలి ప్రబలఁ జొచ్చెను.ఇవి యిట్లు కలావతులచేతఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నవౌట గొఅంతగాఁ గనిపట్టియో యేమోకాని, కృష్ణాతీరమునందలి కూచిపూఁడిగ్రామమున సిద్ధేంద్రుఁడను యోగియొకఁడు భాగవతకథలను పారి

జాతము, గొల్లకలాపము మొదలగుపేళ్ళతో యక్షగానము లుగా రచియించి శాస్త్రీయమయిన భరతనాట్య సంప్రదాయ ములకు రక్షగా, స్త్రీనిస్సహాయముగా, నాయూరిబ్రాహ్మణుల చేతనే ప్రదర్శనము చేయింప నేర్పాటుచేసెను. ఆయూర జన్మిం చిన బ్రాహ్మణుఁ డెవ్వఁడుగాని, ఒక్కతూరి యైనను, యక్షగా న ప్రదర్శనమున స్త్రీవేషమును ధరించి తీరవలెననియు, అది వారి కులాభ్యుదయహేతువనియు కూడ శాసించెనట. నేఁడు కూడ కూచిపూఁడి బ్రాహ్మణులు శాస్త్రీయమయిన భరత నాట్యముతో భాగవతకథలను ప్రదర్శించువారుగా నున్నారు. ఈసంప్రదాయము వెలసినపిదపనే తత్ప్రదర్శకులకు భాగవ తులనియు, తద్రచనములకు ఆటభాగవతములనియుఁబేరయ్యెను.

ఆటభాగవతములు.

ఈ భాగవతకథలలో పారిజాతహరణకథ హృద్యతర మగుటచే దానికిఁ బ్రచారమెక్కువయ్యెను. అది హృద్యతర మగుట కందలి సవతులకయ్యపుఁబట్టు ప్రధానకారణము. దీని నిఁబట్టి యక్షగాన సామాన్యమునకుఁ బారిజాతము లనియుఁ బేరయ్యెను. ఏయక్షగానముఁ బ్రదర్శించినను అందు సవతుల కయ్యపుఁ బట్టునకుఁబ్రసక్తి గల్పించుటయో, లేక, పారిజాత మునందలి తత్కథాఖండమునే స్వతంత్రముగాఁ బ్రదర్శించు టయో పిదప నేర్పడెను. ఈసవతులకయ్యపుకథపట్టు హృద్య తరమగుటచేఁ బ్రబంధకవులను గూడ నిదివలపించెను. కళా

పూర్ణోదయమున పింగళి సూరన్న పారిజాత కథలోని సవతుల కయ్యపుం బట్టు ని ట్లనుకరించెను.

అంతమదింపకువే యనిపల్కిన నంతమదింపకువే యనుచున్
గంతులడంచెద లెమ్మనిపల్కిన గంతులడంచెద లెమ్మనుచున్
రంతుల నేమిఫలంబని పల్కిన రంతుల నేమిఫలంబనుచున్
బంతముచూడఁగ దేయనిపల్కినఁ బంతముచూడఁగ దేయనుచున్.

సీ. బట్టుసుమీయన్న నొట్టుసుమీయంచు
నేమేమియనిన నేమేమియనుచుఁ
గానీగదేయన్నఁ గానీగదేయంచు
నింకేలయనిన నింకేలయనుచు
నోసిపోవేయన్న నోసిపోవేయంచు
నౌనంటివనిన నౌనంటివనుచు
మఱువకుమిదియన్న మఱువకుమిదియంచు
నీవెంతయనిన నీవెంతయనుచు

నొకతెమగనికి నాసించు టొప్పదనిన
నొకతెమగనికి నాసించు టొప్పదనుచుఁ
బట్టెయాడె నారంభతోఁ బ్రథమరంభ
ప్రియుఁడు నిలుమన్న నిలువక పెద్దరొదగ.

కళా. ఆ. 3—౧౯౫, ౧౯౬.

ఆంధ్రదేశమున వెలసిన యీకూచిపూడిభాగవతముల ప్రయోగవైశారద్యము దక్షిణదేశమునకుఁ గూడ వ్యాపించిన

డి. ఆనాఁడు కూచిపూఁడి భాగవతుల యాటభాగవతసంప్రదాయము నేఁటికిని దక్షిణదేశమునఁగలదు. దక్షిణదేశమున బ్రాహ్మణులు పురుషులే నేఁడును భాగవతయక్షగానములను వెలుఁగువానినే ప్రదర్శింతురు. ఆంధ్రదేశమున వెలసినయక్షగానములిన్నూటికిఁ బై చిలుకు పరిగణింపఁబడినవి. వీని ననుసరించి వెలసిన దక్షిణదేశపు యక్షగానములు మున్నూటికిఁ బై చిలుకుగలవు. భక్తాగ్రేసరుఁ డనఁబడిన శివనారాయణ తీర్థులవారు (కృష్ణలీలా తరంగిణికర్త) త్యాగరాజస్వామివారు పారిజాతాపహరణమని, నౌకాచరితమని భక్తిరసభరితములయినయక్షగానములను రచించిరి. భగవత్కథలతోఁ బురాణకథలతోఁ బెంపువెలసినయీ భాగవత యక్షగానములు తత్ప్రదర్శనములు నాయకరాజుల కాలముననూ, మహారాష్ట్రరాజులకాలముననుమితిమీఱి యాయారాజుల శృంగారజీవితవర్ణనాత్మకములుగాఁ గూడ రచితములై ప్రదర్శితములగుచు వచ్చినవి. దిక్ప్రదర్శనలుగా కొన్నికురవంజులను యక్షగానములను భాగవతములను, బేర్కొనుచున్నాను.

"కిరాతార్జునీయము, శ్రీగిరికురవంజి, గంగాగౌరీవిలాసము, అలమేలు మంగావిలాసము, ఎఱుకలవేషకథ, కపోతవాక్యము, గరుడాచలము, త్రిపురసంహారము, దారువనక్రీడ, నలచరిత్ర, నిజలింగచిక్కయ్యకథ, కన్యకాచరిత్ర, పారిజాతాపహరణము, పార్వతీపరిణయము, మృత్యుంజయవిలాసము, శివ

పారిజాతము, సముద్రమథనము, విజయరాఘవ చంద్రికా విహారము, రఘునాథనాయకాభ్యుదయము.—"

భిన్నపాత్రవేషధారణము లేక సింగి, సింగఁడు (కొన్నిం ట కోణంగికూడ) పాత్రలతో వెలసిన. వీథినాటకములనఁబడు కురవంజులు యక్షగానరూపమునఁ బెంపొందినపుడు వేషభేద ముగల పాత్రభేదములును బెంపొందెను. ఇట్లు పాత్రిబాహుళ్య ముకూడ గలవైన యక్షగానములందు సంధివచనములఁ జెప్పు కోణంగి, లేక, సూత్రధారుఁడు, 'వచ్చెనమ్మా సత్యభామ-' ఇత్యాదివిధములను, 'అంతట హనుమంతుఁ డేమనుచున్నాఁడు' ఇత్యాది విధములను, బాత్రములఁ బేర్కొనఁగా, తద్వేష ధారులు వచ్చి తమయాటపాటలు నెఱపుదురు. ఇట్లింకను పెం పొందిన యక్షగానములు తెరలు, రంగభేదములు కలవయికొం తసంస్కృత నాటకచ్ఛాయయుఁ జొప్పడఁగా నాటకములను పేరను గూడఁ బదునెనిమిదవ శతాబ్దినాఁటికిఁ బేర్వోలసినవి.

ఇంచుమించుగాఁ దెలుఁగున నేనూఱింటిదాఁక లెక్కింపఁదగియున్న యక్షగానములలో సుగ్రీవవిజయ మొక ప్రశస్తకృతి. దీనికర్త.

కందుకూరి రుద్రకవి.

ఈతఁడు విశ్వబ్రాహ్మణ వంశ్యుఁడు. కందుకూరికిఁ జేరువనే పాలేటియొడ్డున గల చింతలపాలె మను గ్రామ మీతని యూరు. ఆయూరనే తద్వంశ్యు లిప్పటికిని గలరు.

రుద్రకవి మూలమున నావంశమువారికి 'కవివారు' అని యుపనామ మేర్పడినది. ఆవంశమున రుద్రకవికిఁ దర్వాతఁ బలువురు రుద్రకవినామకు లుండిరి. తొలుతటి రుద్రకవి కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమున నష్టదిగ్గజములనఁబడు కవు లెనమండుగురిలో నొక్కఁడుగా నుండెనట*మల్కిబ్రహీంకాలమునఁ గూడ నొక రుద్రకవియుండెను. ఇబ్రహీంకాలమునఁగల రుద్రకవియే కృష్ణరాయలకాలమున బాలుఁడుగా నుండఁబోలును. చింతలపాలెమనుగ్రామమును మల్కిబ్రహీంప్రభువే రుద్రకవి కొసఁగెను.

అద్యాశీతిచతుశ్శతాధిక సహస్రంవై శకాబ్దాగతాః
అస్మిన్ శ్రీజయవత్సరే జయతిథౌ మాసేచమాఘేతథా
పంచమ్యాం ద్వయతింత్రిణీ జనపదం రుద్రస్యవిద్వత్కవేః
ప్రీత్యాశ్రీయిభరామభూపతిరదాత్ క్షోణీధరాఖండలః॥

ఇబ్రహీం ప్రభువిచ్చిన యగ్రహారమును నిన్న మొన్నఁటిదాఁక, తద్వంశ్యులే యనుభవించుచుండిరి.

సుగ్రీవ విజయము రచించిన రుద్రకవియే నిరంకుశోపాఖ్యానమని గ్రంథాంతరము రచియించెను. రెండుగ్రంథములందును గర్తకు కందుకూరు జనార్దన భక్తత్వము, పెదలింగనార్యపుత్త్రత్వము గలదు గావున రెండుగ్రంథములు నొక్కనివే యగుటస్పష్టము. నిరంకుశోపాఖ్యానమున,

* రుద్రకవి విషయమును చాటుపద్యమణిమంజరి ద్వితీయభాగమునఁ జూచునది.

"చేరి కన్నడభూమి చెలువట్టుపాశ్చాత్య
నృపతికైనను కొంతకృపదలిర్చు.

అని సీసచరణ మున్నది. అది విద్యానగరమును మరుష్కులు కొల్లఁగొట్టిన దుస్సందర్భమును దెలుపుచున్నది. విద్యానగర వినాశనము క్రీ. శ. 1568 నాఁడు జరిగినది. కావున నిరంకుశో పాఖ్యానరచన మటుతరువాత జరగినదగును. అప్పకవీయమున వినుకొండలో గుంటుపల్లిభాస్కరయగారి సముఖమున కందు కూరి రుద్రకవి కవితాచర్చ జరపినట్లు కలదు. మనరుద్రకవి యాతఁ డగునేమో! నిరంకుశోపాఖ్యాన సుగ్రీవవిజయకర్త క్రీ. శ. 1568 ప్రాంతములవాఁడేని, కొంతతర్వాతివాఁడేని కాఁ గలఁడు. దక్షిణదేశమం దల్పముగా నాంధ్రదేశమం దధికము గా యక్షగానములరచనములు, ప్రయోగములు సాగుచుండిన కాలమది.

సుగ్రీవవిజయము.

శ్రీమద్రామాయణమునఁ గల కథాఖండములలో సుగ్రీవవిజయకథ యొక కండపట్టు. అత్యల్పకాలమున వడివడిగా గంటలలో నడచిన యీకథపట్టు రామలక్ష్మణులు, హనుమం తుడు, సుగ్రీవుఁడు, వాలి, అంగదుఁడు, తార అను కథాపాత్ర ముల శీలపు మేలిమినొఱసిమెఱుఁగు తఱుఁగులు చూపిన యొఱ గల్లనఁ దగినది.

తెలుఁగున గుత్తైనదీవిరామాయణాదు లగు రామాయణ గేయకృతులలో నీసుగ్రీవవిజయపుఁ గథపట్టు చాలహృద్యరచనములతో నున్నది.

ఎంతపనిచేసితివి రామా ! నిన్ను
నేమఁదందును సార్వభౌమా !
చెంతకిటు రాలేక చెట్లలో దాఁగుండి
వింతమృగమునుగొట్టు విధమాయెనా బ్రదుకు !

ఇత్యాదిగేయములను పలువురు పాడుచుందురు.

ఈగుదరికవి సుగ్రీవవిజయమునుగూడ స్త్రీ, వృద్ధ, పామరాదులు పలువురు పాడుచుందురట ! ఆయాపాత్రముల పాటలు తత్తద్వేషధారులు వచ్చిపాడునట్లును తక్కిన సంధివచనాదులు ఒక్కరిద్దఱు సూత్రధారప్రాయులు పఠించునట్లును, నీసుగ్రీవవిజయము వీథియాటఁగా నాడబడుచుండెడిది. ప్రాచీన సంస్కృతనాటకరచయితలు భాసభవభూత్యాదు లీ సుగ్రీవ విజయౌచిత్యమును దమనాటకములలో విమర్శించిరి. శ్రీరాముని శీలమును శ్రీవాల్మీకి రామాయణ పద్ధతిని సమర్థించిరి.

" కీర్తింతురవ్వానికీర్తి గంధర్వులు - గాంధర్వమునఁ యక్షగానసరణి - భీమఖం. 3 ఆశ్వా. శ్రీనాథుని కాలమున యక్షగానములు ప్రబలియుండుట దీనిచేఁ దెలియనగును. దీని పీఠిక 8 వ పుటలో పుట్‌నోటులో చేర్చుకొనునది.

భవభూతి "యద్వా కౌశల మింద్రసూనదమనే తత్రాపి పృథ్విష్ఠో జనః" యని దీని యౌచిత్యము నించుక చెనకెను. మసరుద్రకవి సంస్కృతాంధ్ర రామాయణకవులు త్రొక్కిన త్రోవనే త్రొక్కెనుగాని, యపూర్వకల్పనాంశము నేమాత్రము నిందు జేర్పలేదు.

ఆ యాపాత్రములు ప్రసిద్ధ రామాయణములలో నట్టి యుక్తిప్రత్యుక్తులు గలవిగా చిత్రములయ్యెనో ఇందు నటేటీరు గలదు. కాని యిది దేశిరచనముతో గేయరూపమాననుండుట విశేషము. ఇందీక్రింది గేయరచనలు ప్రశస్తములయినవి!.

హా సతీమణి ధర్మచారిణి హా గుణోన్నత జనకసుత నను
బాసిపోయితి వింతలోనే పద్మనయన
లేటిమాయలు మదినిదెలియగ లేక పాపపురక్కసునిచే
జాటి నిను గోల్పోతి నిక నాకేటిబ్రదుకు !

*　　*　　*

లలన నినుగలనైన బాయగగలన నీవిటలేకయుండిన
జలన మొందెను నాదు హృదయము జలజనయన !

*　　*　　*

తరణికులమున బుట్టి శరచాపములబట్టి
తరుణి గోల్పడు కంటె మరణమే మేలు
నను శౌర్యవంతుడని తనపుత్రి నిడినట్టి
జనకవిభుడీవార్తవిని నగవకున్నే.

*　　*　　*

నాయ మెఱుఁగక చంపితివి నరనాథ పాపముగట్టికొంటివి
బోయవింతిమె కాక నీవొక భూమిపతివా ?

*   *   *

శ్రీరామ నీరామఁ జెఱఁగొన్న రావణుని
వారిధులముంచితిని వాలమునఁ జుట్టి
ఒకమాట నాకుఁ జెప్పకపోయితివిగాక
సకల దైత్యుల నుర్ని జానకిని దేనె ?

*   *   *

ఆలిఁ జెఱఁగొనిపోయినట్టిదశాస్యుఁడుండగ నిర్నిమిత్తము
వాలి నేటికిఁ జంపితివి రఘువంశతిలకా !
ఇట్టి సాహసకర్మ మెచటికి నేఁగె భరతుఁడు సీమ వెడలఁగఁ
గొట్టి రాజ్యము పుచ్చుకొన్నాడఁ గువలయేశా !
నాయమేటికిఁ దప్పితివి రఘునాథ జానకితోడనే చెఱఁ
బోయెనే నీరాజనీతియు భూరిమతియుఁ.

*   *   *

శ్రీరామచంద్రమూర్తి చెట్టుచాటుననుండి వాలిమేనఁ గాఁడనేసిన వాఁడిములుకులకంటె, నిక్కడ తార ప్రత్యక్షమై నిలుచుండి శ్రీరాముని యంతరంగము నుచ్చిపోవునట్టు ప్రయోగించిన పలుకుములుకులు క్రొవ్వాఁడిగలవి.

ఈలఘుకృతి వీరకరుణరసభరితము. నీతిహృద్యము. స్త్రీ బాల, పామరాదులు గూడ పఠింపఁదగినది.

ఈ యక్షగానమున నీక్రింది దేశిరచనలున్నవి. త్రిపుట, జంపె, కుఱుచజంపె, అర్ధచంద్రికలు, ఆటతాళము, ఏకతాళము, ద్విపదలు, ధవళములు, ఏలలు. అర్ధచంద్రికలు త్రిపుటాదిరచనల ఖండరచనలు గాఁబోలును. ఇందలియర్ధచంద్రికలెల్ల నొక్కతెఱఁగునడకగలవిగాక భిన్నగతులతోనున్నవి. సంగీతతాళలక్షణము తెలిసికొనవారు వానిప్రభేదములు గుర్తింపవలెను.

కురవంజులు,యక్షగానములు నింకను మంచిరచనములు గలవి కొన్నియున్నవి. అవియేవేని యీ సుగ్రీవవిజయమువలె సుముద్రితములైనచో ఆంధ్రమధురకవితావిశేషములను సహృదయు లింక నధికముగా నాస్వాదింపఁ గల్గుదురు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున విలువగల యక్షగానవిభాగమున సుప్రఖ్యాతమగు నీరుద్రకవి సుగ్రీవవిజయమును శ్రీకపిలేశ్వరపురాధిపతులు, సాహిత్యవినోదులు, శ్రీ బలుసు బుచ్చిసర్వారాయప్రభువులు చక్కఁగా ముద్రింపించి యాంధ్రభాషాసాహిత్యవేత్తలకు వేడుకఁగూర్చిరి. ఇంకను వీ రిట్టిసత్కృతులఁ బ్రకటింప సర్వేశ్వరుఁ డనుగ్రహించుఁగాక.

మద్రాసు,
బహుధాన్యమహాశివరాత్రి.

వే. ప్ర.

సుగ్రీవ విజయము.

ఉ. శ్రీవిభుఁ గొల్చి శంకరుఁ భజించి చతుర్ముఖు నెంచి భార్గవి[1]
గ్రావసుతా సరస్వతులఁ బ్రార్థన సేసి గణేశ పాదపూ
జావిధి సల్పి దేశికుల సన్నుత[2]నంబొనరించి కావ్యని
ర్మా[3]తృకుల [4]నుతించి కవితాజడుల న్నిరసించి చేసెదన్.[5]

వ. అని కవీశ్వరుండు కృతీశ్వరుండగు [6]కంబుకూరిజనార్దనస్వామి
నే మని [7]కొనియాడుచున్నాఁడు.

త్రిపుట.[8]

లలితగాత్రుఁడు శుభచరిత్రుఁడు దళితశత్రుఁడు సుజనమిత్రుఁడు
నలిననేత్రుఁడు కంబుకూరిజనార్దనుండు.

ఇందిరార్యుఁడు సాధువ[9]ర్యుఁడు పృథులశౌర్యుఁడు మేరు
ధైర్యుఁడు నందితార్యుఁడు కంబుకూరిజనార్దనుండు.

ధృతివిశాలుఁడు గానలోలుఁడు దివిజపాలుఁడు ధర్మశీలుఁడు
[10]నతదయాళుఁడు కంబుకూరి జనార్దనుండు[11]

---

1 వారిధి. 2 గ. మొప్పఁగఁజేసి. 3 గ. ఘ విధులకున్. 4 జ ఝ. గణించి. 5 చ కావ్యసగ్రాభవుల నాదిసత్కవులఁ బ్రార్థనజేసి నుతించి చేసెదన్ 6 క. ఆశ్రితజనపోషకుండైన 7 ఖ. ఘ. జ. ఝ కీర్తింపుచున్నాఁడు 8 చ. ఆహిరిరాగం 9 గ. చర్యుఁడు 10 ఛ. నుత 11 చ. జ. ఝ లలో నీ చరణము రెండవదిగా నున్నది.

వ. అని మఱియు[1] నద్దేవతాసార్వభౌమునకు[2] షష్ఠ్యంతంబులు సెప్పిన విధం బెటువలెను.[3]

అర్ధచంద్రికలు[4]

చదువులుదెచ్చిన జలచరపతికిన్
కుధరము మోచిన కూర్మంబునకున్
మేదిని దాల్చిన యాదికిటికిన్
కనకకశిపుఁ దునిమిన నరహరికిన్
బలినణఁచిన మాయలవడుగునకున్
మనుజేశులఁ గొట్టిన రామునకున్
[5]రావణుఁ [6]జంపిన రఘువర్యునకున్
[7]భానుజుఁ [8]గూల్చిన బలభద్రునకున్[9]
దనుజసతులఁ దగిలిన బుద్ధునకున్
ఖలుల నణఁచంగల కల్కిమూర్తికిన్
సర్వము దానగు [10]జిష్ణునికిన్.

వ. అంకితముగా నాయొనర్పంబూనిన సుగ్రీవవిజయం బను యక్షగానంబునకుం గథాక్రమం బెట్టిదనిన.[11]

1 క. ఖ గ. ఘ. చ. ఛ. జ. సన్నుతించి 2 చఛ. ఝ. యా దేవునకు 3 సెప్పినట యెటువలెను. (అన్నిటియందును) 4 చ. సౌరాష్ట్రరాగం 5 క. గ. సేతువుగట్టిన సీతాపతికిన్ 6 జ. గూల్చిన 7 జ. భావజు 8 గ. గొల్చిన 9 దీని పిదప, గ. గోవులఁగాచిన గోపాలునకున్ 10 క. గ. చ. చక్రాస్త్రునకున్ 11 ఖ. జ. క్రమంబెటువలె నుండెను.

సీ. శ్రీరామచంద్రుండు సీతామహాదేవిఁ
గానకంబున వెదకంగవచ్చి
పంపాసరోవరప్రాంత్యభూములయందు
సౌమిత్రియునుఁదాను సంచరింప
నావేళ సుగ్రీవుఁ [1]డధికసంభ్రమముతో
ఋష్యమూకమున వర్తించుచుండి
చూచి యా ఘనుల తేజోవి[2]శేషములకు
వెఱఁగంది మంత్రికోవిదు[3]న కనియె
వీరు [4]మనలను వధియింప వేషమొంది
వాలి పంపున వచ్చిన[5]వారు గాను
నాకుఁ గాన్పించుచున్నది గాకయున్నఁ
దాపసులకేల శరచాప[6]ధారణంబు.

వ. అని పలికి యచ్చోట నిలువంజాలక[7] భయపడుచున్న సుగ్రీవునితో[8] హనుమంతుం డేమనుచున్నాఁడు.

కపికులోత్తమ నాకుఁజూడఁగఁగపటవేషము గానరాదిది
విపుల పుణ్యులఁ బాపనుతు లని వెఱవనేలా.

---

1 చ. ఛ. డఖిలమంత్రులుఁదాను 2 ఘ. విలాసములకు 3 ఖ. ఛ కోవిదుల 4 క. ఖ. మనమును, గ. ఘ. చ. ఛ. మనముల 5 ఘ. వారివలెను 6 గ. ఘ. ఛ. ధారణములు 7 గ. చ. జ. నిలువశాకరింపక, ఛ. నిలువ సైరింపలేక 8 క. సుగ్రీవునిం జూచి.

(2) ఏల యిచటికి వచ్చిరో వీరెవ్వరో యీ రూపవంతులు
చాల [1]పరిశోధించి చూతము జడియ వలదు.[2]

(3) [3]రాజవంశ్యులు రాజతేజులు రాజపురుషులు రాజవీర్యులు
రాజసంబున నిటకు నేమిట రాఁగతంబో.

(4) ఈ మనోహరరూపవైఖరు లిట్టి తేజముఁ గలుగువారికి
భూమినెటువలె దుష్టగుణములు వొడమునయ్యా.

(5) ఏను నచటికిఁ బోయి వారల పూర్వికంతయుఁ దెలిసివచ్చెద
భానునందన వెఱవనేటికిఁ బంపు నన్ను.

(6) [4]నేర్పునను జని వారి రాకయు నియతవృత్తియు నిజముఁ
గల్గయు నేర్పరించెద [5]నుండుమిచ్చట వినతనూజా.

1 ఘ. చ. జ. ఝ. పరమరిసించిచూడక 2 క. యందు రెండు
మూఁడు చరణములకు మాఱుగా,
కపటమూర్తుల ఖలుల నప్పుడె గనగవచ్చును వీరలందును
కపటమించుకయైనఁ గానము కలుగనేలా.
3 ఖ. ఘ. చ. జ. ఝ లందు రెండు చరణములు మాత్రమే గలవు.
గ. యందైదవదియుఁ గలదు 4 గ. ఘ. ఛ.ల యందు కడపటిదగ,
పోఁడిమిగ నే వారితోడను పూర్వగుచ్చినరీతిఁ బలికియు
వేడుకలరగఁ దెలిసివచ్చెద నూరకుండు.
ఝలో.
హా త్రివీరులు చూడ సజ్జనవృత్తి నరసి యూరకె
తత్తరింతురె యరసిచూడక తపనతనయా.
5 క. వెఱవకుండుము.

వ. [1]అని పలికిన నీవుపోయి వారల వృత్తాంతం బంతయుఁ దెలిసి రమ్మని హనుమంతుని బంపి సుగ్రీవుండు దా నచ్చోట నుండ వెఱచి మలయాద్రికిఁ బోయె నట. హనుమంతుండు రామలక్ష్మణుల సన్నిధికి వచ్చి దండప్రణామంబులు [2]సేసి యేమనుచున్నాఁడు.:

త్రిపుట.

అయ్యా మీరలు రాజసుతులో యతులో తెలియఁగ రాదు సం
దియమయ్యె మునివేషములు నృపచిహ్నములు గలుగన్
ఏల యిచటికి వచ్చితిరి మీరెవ్వరెవ్వరు నెచట నుందురు
చాల మిముఁ గనుఁగొన్న [3]మాకాశ్చర్య మయ్యెన్.
వెంట నెవ్వరు లేక యీ మునివేషములతో నడవిలోపల
నొంటిఁ దిరుగఁగ నేమి కార్యం బొదవె మీకున్ [4]

1 ఝ. అనిన సుగ్రీవుండు హనుమంతుని వాక్యంబులు విని అయినను
2 ఝ. లాచరించి ముకుళితకరకమలుండై యేమనుచున్నాఁడు 3 క. ఖ. ఘ. జ. ఝ. మది కాశ్చర్య 4 క. ఖ. అనిపలికిన హనుమంతునిఁ జూచి లక్ష్మణునితో శ్రీరామచంద్రుం డేమనుచున్నాఁడు.

జంపె. వీనినమ్మఁగవచ్చు విశ్వాసపరుఁడౌట
వీనినమ్మఁగవచ్చు విశ్వంబులోను.
పుట్టు బ్రహ్మచారి భుజబలోన్నతశాలి
ఘనవజ్రపంజరము కంటె లక్ష్మణుఁడా.
మంచివాఁడగు వీఁడు మర్మజ్ఞుఁ డితఁడౌను
మన జానకిని దెలియ మతి యుత్తముండు.

వ. అనిన శ్రీరామచంద్రునితో హనుమంతుం డేమనుచున్నాఁడు.

ద్విపద. అని పల్కి వినయమొప్పారంగ నున్న
హనుమంతుఁ జూచి యిట్లనియె లక్ష్మణుఁడు.
వనచరవీర యిక్ష్వాకువంశమున
జనియించి లోకప్రశస్తుఁడైనట్టి
దశరథేశ్వరుఁడు మా తండ్రి యీ విమల
[1]యశుఁడు రాముఁడు లక్ష్మణాహ్వయుఁడేను
దండ్రి యానతిమీఁదఁ దాపస[2]వృత్తి
దండకాటవిలోన [3]ధరణిజ మేము
సంచరింపఁగ రామ జనపాలు దేవి
సంచిత చారిత్ర యగు సీత నెతు
కొనిపోయె దుష్ట[4]మూర్తుఁడు రావణుఁడు
మనమున నెంచక [5]మము డాఁగురించి.

త్రిపుట. (?) నాకూప్రఁస్నప్రుడె నాతల్లిదండ్రివని
నీపాదపద్మములు నే చేరి కొలుతుఁ.
నీవె నా గురుఁడవని నీవె నా దైవమని
నీవిపుడు నన్నేలు నిన్నెపుడు గొలుతుఁ.
అని పలుకు హనుమంతునితో లక్ష్మణుఁడేమనుచున్నాఁడు.

1 ఝ యశుఁడు రాముఁడు లక్ష్మణాఖ్యుండనేను 2 గ. క్రియల 3 ఝ. దావుగా మేము 4 గ. వర్తుఁడు, ఝ కొనిపోయె మమ్ముఁ దైకొనక రాఁణుఁడు 5 క. ఖ గ. మము మోసగించి, ఘ. ఛ. మనమున వెఱవక మమ్ము మొగఁగి ఝ మొరయుఁగలేక మమ్మును గను మొఁగి చ. మనమున సేవగింపగ మమ్ము మొగఁగి.

వాని [1]పోఁబడి ఘోరవనభూములందుఁ
బూనికఁ [2]దెలియంగఁ బూనియే తెంచి
కమనీయగుణపుష్పకబరి యా శబరి
సుమహితాత్మ్మఁ డటంచు సుగ్రీవుఁ జెప్ప
దానిచే నతని వృత్తాంత మంతయును
వీనుల కింపుగా విని యా కపీంద్రు
[3]నాదరంబున [4]నేలి యతని చిత్తంబు
[5]ఖేదమంతయు మాన్పఁ గృప పుట్టి యిటకు
వచ్చినవార [6]మెవ్వఁడవు మామదికి
[7]వచ్చియున్నవి నీ ప్రవర్తన లెన్ని
దెలియఁజెప్పుమటన్న దినకరవంశ
జలధీందునకుఁ గపిచంద్రుఁ డిట్లనియె [9]

జ. పె. [10]

ఇనవంశతిలక నేనినతనూభవు[11] మంత్రి
నవిలజుఁడు నాపేరు హనుమంతుఁడండ్రు.
కపులకెల్లనురాజు కార్యఖడ్గములకు[12]
నిపుణుఁడు సుగ్రీవుఁడపరిమితబలుఁడు
మేలు పొందఁగ నతని మీకు బాటుగఁ జేయ
నలినాప్తకులవ[13]ర్య నా చేతనౌర.

---

1 ఘ. ఝ. వెంబడి 2 ఘ. తెలియఁగఁ బోవనేతెంచి, ఝ తెలియక 3 ఘ. నాదరంబున నతని చిత్తంబునౌని 4 జ. జేరి 5 ఖ ఘోర 6 ఇ, ఘ. ఛ. మెవ్వఁడవీవు 7 క. ఖ. ఘ. ఛ. వచ్చియున్నది నీ ప్రవర్తనగాంత, ఝ వచ్చితి మనిచెప్పి వనచరుఁడవిటకు వచ్చితి నీ పేరు వర్తనముగాంత 8 జలధిచంద్రునకు, అని యన్నిప్రతులలో నున్నది 9 ఝ చంద్రుండుపలికె 10 చ. తైరవి 11 ఘ. జుని 12 ఖ. ఛ. లను, చ. లందు 13 క. ఛ. తిలక.

వ. [1]అనిన రాఘవేశ్వరుని చిత్తంబెఱింగి లక్ష్మణుఁడు హనుమం
తునితో నేమనుచున్నాఁడు.

జంపె [2]

శ్రీరామచంద్రుఁ డాశ్రితరక్షకుఁడు మేరు
ధీరుండు శూరుఁడు దివ్యాస్త్రవిదుఁడు
ఈ మహామహుని సేవ యెప్రొద్దుఁగావింతు
నేమటుక [3]బంటనై యేను గపివర్య
పూనికొని రఘురామభూపతికి సాధింప
రాని కార్యము లేదు త్రైలోక్యమునను
[4]ఐన రాజులు నోఁటి నరుగ ధర్మముగాదు
కాన రాముఁడు మిమ్ముఁ గైకొనఁగఁదలఁచెన్.

వ. అని పలికి నీవు పోయి గొబ్బునఁ గార్యంబు సమకూర్పు మని
పంపిన హనుమంతుండు శ్రీరామలక్ష్మణులకు మ్రొక్కి వీ
డ్కొనిన పిమ్మట నెటువలెను.[5]

ద్విపద. అనిలనందనుఁ డేగి యర్కతనూజుఁ
గని మ్రొక్కి పలికె నోకపికులాధీశ
ఆహా ధి [6]నీకు ననాయాసమునను
శ్రీరాముఁ డనెడి నిక్షేపంబు దొరకె

1 క. అనిపలికిన రామభద్రు 2 చ. కల్యాణి 3 చ. వర్తింతు నేను
4 ఈపాఠము ఘ. యందుమాత్రమే గలదు 5 క. ఖ. గ. ఘ. ఝ. మ్రొక్కి
చనునప్పు డెటువలెనండెను 6 క. నీ కనాయాసంబుకతన.

నింక నీయక్కఱలెల్లను దీఱ
గొంకక రఘురాముఁ గొల్వ మేతెంచి[1]
యనిన సుగ్రీవుండు హనుమంతుతో[2]డ
ననియె సంతసమంది యనఘ నీకతన
నలలితంబుగ రామచంద్రుని జూడఁ
గలిగె నాశోకాంధకారంబు వాసె
నాలస్యమేల చయ్యన ఋష్యమూక
శైలంబునకు రామజనపాలుఁ దోడి
తెమ్మన్న నేఁగి ధాత్రీపాలసుతుల
సమ్మతిఁ దోడ్కొని సరగ నేతెంచి
నికటస్థలంబున నిలిపి సుగ్రీవు
నకు విన్నవించిన నయమొప్ప నతఁడు
వచ్చి యారాఘవేశ్వరునకు మ్రొక్కి
మచ్చిక నతనిచే మన్నన ల్గాంచి
యమ్మహామహునిచే నగ్నిసాక్షిగను
నమ్మికల్గొని తాను నమ్మికలొసఁగి
గుహలోపలికి దోడుకొనిపోయి మున్ను
మహిపుత్రి యాకాశమార్గంబునందు

1 క. కొంకకు రఘురాము గొల్వ మేతెంచు ఘ. కొల్వకేతెమ్ము ఖ. కొల్వమేతెంచి జ. ఝ. గొల్వకేతెంచు 2 ఖ. ఘ. జూచి.

దనుజాధముండైన దశకంఠుఁ డెత్తు
కొనిపోవు నప్పుడా కుధరంబుమీఁద
వడి మూటగాఁ గట్టి వైచినయట్టి
తొడవులం గడుభక్తితోఁ గొంచు వచ్చి
యవనీశునకు నిచ్చి యవి వచ్చినట్టి
వివర మంతయుఁ దెల్ప విని మూర్ఛబోయి [1]
[2] యల్లనఁ దెలివొంది యాభూషణముల
నెల్ల నేర్పడఁ జూచి యెదనొత్తుకొనుచు.

వ. [3] అప్పుడు దుఃఖావేశంబున రామచంద్రుం డీవిధి శోకించు
చున్నాఁడు.

త్రిపుట [4]

(1) హా సతీమణి ధర్మచారిణి హా గుణోన్నత జనకసుత నను
బాసిపోయితి వింతలోనే పద్మనయన

(2) ఎంతభయపడి తల్లడించితొ నెంతయడలితొ యెంతబడలితొ
యింతి రావణుఁడెత్తుకొనిచన [5] నేమిసేతున్ [6]

(3) నన్ను [7] విడిచియు నిలువఁజాలక నాతివచ్చితి వడవిఁదిరుగను
నిన్ను విడియేనెట్టులోర్తును నీలవేణి

---

1 చ. బొంది(అ) 2 మెల్లనఁదెలిసి యా మెలఁత భూషణము, లెల్ల
3 ఘ. అంతట 4 చ. ఆహిరి 5 ఘ. చ. చనె 6 దీనిపిదప క. లో
ఓగుణాంబుధి పూర్ణచంద్రిక యోకృపాంబుధి మధనసన్నుత
ఓగుణోన్నత నీకు నన్విడిపోఁగదగునా
గ. నీకు నన్నెడబాయఁదగునా ఘ. నిన్నువాసి నే నోర్వఁగలనా
7 గ. ఘ. నీవుండఁజాలక.

(4) లేఁటి మాయలు మదిని దెలియఁగలేక పాపపురక్కసునిచే
బోఁటి నినుఁ గోల్పడితి నిఁక నాకేటిబ్రతుకు

(5) [1]ఇందుముఖి నినుఁ బాసినప్పుడె యేలపోకనునిలిచెఁ బ్రాణము
నిందలకుఁ బాలైతి ధరలో నిన్నుఁ బాసి
రమణిరో నినుఁ బాసినప్పుడె రాతిరే శివరాతిరాయెను
[2]నిముసమైనను నాకుఁ గంటికి నిదుర రాదు
పలుకుపలుకున నొలుకనమృతము పలుకనేర్చిన[3] జాణముద్దుల
కలికి చిలుకలకొలికి నిన్నెటఁ గందునోక్కా![4]
కూడఁ[5]జని యాకసిఁడిమృగమును గూల్చి చర్మముఁ దెచ్చి
నాఁడను, వేడుకలు [6]గనుఁగొనఁగనేరక వెఱ్ఱినైతి
లలన నినుఁ గలనైనఁ బాయఁగఁ గలన, నీ విట లేకయుండినఁ
జలనమొందెను నాదు హృదయము జలజనయనా
నన్ను నీ వెడఁబాయవెన్నఁడు నిన్ను నే నెడఁబాయఁజాలను
గన్నరో యీ వెతలు వచ్చెను గడవఁదగవే.

వ. [7]అని మఱియు[8] నేమనుచున్నాఁడు.[9]

---

1 క. లో ఈచరణములేదు 2 క. గుదులుకొను బాపమున కంటికి నిదురరాదు 3 ఘ. ముద్దుగుమ్మవు 4 ఘ. నెన్నడు గందునయ్యో. 5 క. ఘ. కూడదన్నా 6 క. చెల్లింపనేరక ఘ. విహరించనేరక 7 అప్పుడు 8 క. ఖ. ఘ. మరిన్నే మనుచున్నాఁడు 9 చ. లో మొదటి రెండుచరణములు మాత్రమే యున్నవి ఘ. లో 4, 9, 10 చరణములులేవు

జంపె.

తరణికులమునఁ బుట్టి శరచాపములు పట్టి
తరుణిఁ గోల్పడ కంటె మరణమే మేలు
నను[1]శౌర్యవంతుఁడని తనపుత్రి [2]నిడినట్టి
జనకవిభుఁ డీవార్త విని వగవకున్నె
ఒకట నొచ్చుము లేకయున్న రవివంశమున
కకట నాచే నింత యపకీర్తి వచ్చెన్

వ. అనిపలికి [3]రాఘవేశ్వరుం డెటువలె నుండెను.

అర్థచంద్రికలు.

కన్నుల నశ్రులు గ్రమ్మఁగ వగచున్
ఔరా విధివశ మని తల యూఁచున్
ఏటికి ప్రాణము లిఁక నని తలఁచున్
క్రమ్మఱ సొమ్ములు రొమ్మున నొత్తున్
[4]ఏగతి నోరుతు నిఁక నని పలుకున్
[5]బాపురె విధి యని ఫాలము గొట్టున్.[6]

---

1 గ. ఛ. శార్య 2 క. నిచ్చిన 3 ఘ. ఙ. అనిమతిన్నెటువలెనుండెను చ. రామచంద్రుండెటువలెనుండెను ఖ. ఘ. ఝ. లలో నీవచనములేదు 4 క. ఏగతి నోపుదు నిపుడని 5 ఖ. ఘ. ఛ. లలో నీచరణములేదు 6 దీనిపిదప క. ఖ. లలో,

ఏమే జానకి యెందుబోతివో గదా యేమంటినే నిన్ను నో
భామారత్నమ యోర్వఁజాలగదవే ప్రాణంబు నీకిత్తునే

వ. అని పలికి నగవ సమయం బిది గాను జానకిని సాధించుటకు
మున్ను వీని పగ దీర్తు నని తలంచి సుగ్రీవునితో రామచం
ద్రుం డిట్లనుచున్నాఁడు.

గీ. నమ్ము సుగ్రీవ యింద్రనందను వధించి
నిఖలవానరరాజ్యంబు నీకు నిచ్చు
వాఁడ మీలోన మీకును వైరమైన
కారణం బేమి యనఁ బల్కె గపివరుండు.

జంపె.[1]

అఘవర్తనుండు మాయావి యనియెడువాఁడు
రఘువంశతిలక యొక రక్కసుఁడు గలఁడు
వాలితో నని సేసి వాఁడు నిల్వఁగ లేక
శైలగుహ చొఱఁబాఱె చనిభీతితోడన్.

యీ సేర న్నను మన్మథాగ్ని బొరలన్ ఇట్లేచగా న్యాయమే
నామీఁదన్ దయలేక పోతి వటవిన్ భామామణీ జానకీ.

శా. ఓ చంద్రానన యో చకోరనయనా యో పుష్పగంధీ సఖీ
భూచక్రంబున నిన్ను బోలరె సతుల్ బొల్పొందగాఁ జూచినన్
... ...
నీ చాతుర్య లసద్విలాసమునకున్ నిన్నెంతు నే జానకీ.

1 ఛ. పాడిరాగం.

చనినఁ బోవఁగనీక చనియె వెంబడిఁదాను
వనచరేంద్రుఁడు నన్ను వాకిటనె[1]యునిచి
చని వానితో నొక్క సంవత్సరముపోరె
ననిమిషాధిపసూనుఁ డాబిలములోనన్.

[2]అర్థచంద్రికలు.

అంతనెత్తురుటేఱు లంతటనె[3] వచ్చెన్
రక్కసునిఘోషములు వెక్కసములాయెన్
వినరాకపోయెఁ గపివీరవరు పలుకున్.

వ. [4]అంత నేను చింతాక్రాంతుండనై రాక్షసునిచేత వాలి మృతుండాయె నని నిశ్చయించి యాగుహావాత నొక్కపాషాణంబుఁద్రోచి యింద్రజునకుఁ దిలోదకంబులు విడిచి కిష్కింధకు వచ్చునప్పు డెటువలెనుండెను.

కుఱుచజంపె.[5]

వనచరోత్తములెల్ల వచ్చి-నుంచి
దినము చేకొని నన్నుఁదెచ్చి
కపిరాజ్యపట్టంబు గట్టి-రెల్ల
కపులు చూడఁగ మూఁకగట్టి.[6]

1 ఖ. ఘ. చ. వాకిటను నునిచెగా 2 చ. నాట జ. రేకులు 3 క. అంతవేవచ్చెన్ 4 ఖ. చ. ఛ. చింతాక్రాంతుండనయ్యేను 5 ఛ. త్రిభంగులు 6 గ. వైభవంబలరంగ వచ్చి- వానరు లుభయపార్శ్వములందునుండి- అని రెండవచరణము పిదపఁ గలదు. ఘ. చ. ఛ॥లలో రెండుచరణములుమాత్రమే గలవు.

[1]మెఱయ నను దొరను గావించి- కొలిచి
ఇరుగడల భక్తిచే మించి.

ద్విపద.

అంత నారాక్షసు నవిలోనఁ గ్రుం[2]చి
సంతోష[3]చిత్తుఁడై చనుదెంచి వాలి
[4]యగ్గిరిగహ్వరం బంతయుఁ దిరిగి
యగ్గుహావాశిల నగ్గుగాఁ దన్ని,
యచ్చోట నను గాన కాగ్రహంబొదవఁ
జెచ్చెరఁ గదలి కిష్కింధకు[5]వచ్చి,
వనచరకో[6]టి కొల్వంగ నున్నట్టి
ననుఁజూచి వలికె వానరులు భీతిల్ల,
ఓరి దుష్టాత్మ! సహోదరుఁ డనుచుఁ
గూరిమి నిను నమ్మి గు[7]హావాత నునిచి
వగఱపైఁ జనిన నాపాటు [8]గన్గొనక
తెగి రాజ్యభారంబు దీర్పవచ్చితివి
చేటు గోరుచు నున్న చెనటివి నీవు[9]
పాటించి నమ్మితి బంధుండవనుచు.[10]

---

1 క. ఖ గ. మెఱయనను దొఱజేసి మించి, ముదము మెఱయుగొల్చిరి భక్తిమించి 2 ఘ. గెల్చి 3 ఖ॥ యయుక్తుఁడై 4 క. ఖ. చ. జ. లలో నీ ద్విపద కానరాదు 5 ఝ కిష్కింధకేతెంచి 6 క. ఘ. చ. ఛ. కోట్లు 7 క. ఖ. గ. ఛ. జ. గుహచెంత 8 క. ఖ. ఘ. చ. ఛ జ. ఝ పాటుగైకొనక 9 క. నిన్ను 10 ఖ. గ. ఘ. చ. చేటు గోరుచున్న చెనటి నెవ్వాఁడు, పాటించి నమ్మనే బంధువటంచు, జ. బంధుఁడవుగావు, గ. బందుఁ డనుకొంటి.

ద్రోహివి నినుఁ బట్టి త్రుంపకకోప
దాహంబు తీఱదు తపనజనాథ,
యని పల్కి నాపత్నియగు రుమాకాంత
గొని నాప్రధానులఁ గొట్టి నాతోడ
కదనంబు సేయ నక్కడ నిల్వలేక
[1]కొండకుచు వచ్చియీకొండ నెక్కితిని
ఈ కొండ [2]యవ్వానరేశ్వరుఁ డెక్క
రాకుండ శపియించె రఘురామతొల్లి
[3]యనఘుఁడైన మతంగుఁడను మహామౌని
యనినసుగ్రీవున కనియె రాఘవుఁడు.

వ. [4]ఏమికతంబున వాలికీకొండ నెక్కరాకుండ మతంగుండు శపియించెనని యడిగిన రామచంద్రునకు [5]కపిచంద్రుం డేమనుచున్నాఁడు.

అటతాళము.[6]

అసురవీరుఁడు గలఁడు దుందుభియనఁగనొకఁడు, నిర్జర
విసరమును బలుమాఱు గెలిచిన విజయశాలి.
అనఘ వాఁడొకనాఁడు మహిషంబగుచువచ్చి, వారిధి
ననికిఁబిలిచినఁ జాల భయపడి యంబురాశి.
ఘనతరంబగు రత్నజాలము కానుకిచ్చి, వలికెను
దనుజవల్లభ వెఱతు నీతోఁ దలపడంగన్.

---

1 ఖ. చ. కొదకక. 2 క. ఖ ఘ. ఛ. యవ్వానరేంద్రునకెక్క 3 గ. ఘ. ఛ. అనఘాత్మమాతంగుఁడను. 4 ఖ. ఘ. ఛ. జ. ఈపర్వతము వాలి కెక్కరాకుండ నేమికతంబున ఝ ఈకొండ యవ్వాలికెక్కరాకుండ నేమి నిమిత్తంబున 5 ఝ. సుగ్రీవుండేమనుచున్నాఁడు. 6 చ. గంభీరనాట ఝ. త్రిపుట.

ఈజగంబున వింధ్యపర్వత మేమొకాని, నీతో
నాజికెంతటి [1]వాఁడుగావలె నసురవర్యా.

వ. అనినవిని [2]ధైర్యగుణావంధ్యంబగు వింధ్యంబు కడకేఁగి తన
సత్త్వంబు చూపెనట యెటువలెను.

అర్ధచంద్రికలు.[3]
శృంగములఁ [4]బడఁబొడిచె నగ్గిరి శృంగములను
పాదములఁ బడఁదన్నె నగ్గిరి పాదములను
గండములఁ బడఁద్రోచె నగ్గిరి గండములను.

ద్విపద. అపుడు చిత్తంబులో నతి భీతినొంది
విపుల సంభ్రమముతో వింధ్యాద్రి విభుఁడు
దనుజ వల్లభునకుఁ దనయందుఁ గల్గు[5]
ఘనతరవస్తువు ల్కానుకలిచ్చి
దానవాధీశ ! నాతరమె నీతోడఁ
బూని కయ్యముసేయఁ బోయి వేగంబె
అసమాన [6]బలశాలియగు వాలితోడఁ
గసిదీర యుద్ధంబు గావింపు మతఁడు
నీకు మార్పడి పోరనేర్చు నటన్నఁ
జేకొని వాఁడు కిష్కింధకు వచ్చి[7]

1 క. ఖ. చ. ఛ. వాడరావలె 2 క. గుణాద్యవంధ్యంబగు ఛ. గుణవంధ్యంబగు 3 చ. రాగఁపాడి........4 అచ్చులో 'పడ'యను పదములేదు 5 ఖ. చ. నున్న 6 గ. ఘ. చ జయ 7 ఝ. కిష్కింధకేతెంచి.

గుహలెల్ల ఘూర్ణిల్ల కొండలు డుల్ల
మహి [1]తలడిల్ల సామజములు [2]డిల్ల
వనిసేయఁ బిలచిన నసురేంద్రు [3]మీఁద
వనచరమండలేశ్వరుఁడు కోపించి.

అలతాళము.[4]

రోషమున గుహ వెడలి శైలవిరోధి సుతుఁడు, మహిష
వేషమునఁ బొలుపొందు దానవవిభునిఁ జూచి,
రెండు కొమ్ములు [5]వట్టుకొని పోకుండ నాఁగి[6], కపినా
థుండు [7]మాయాదైత్యు మహిఁబడఁద్రోచి చంపెన్.
లీల మీఁటఁగఁ జంపి వానికళేబరంబున్, దన్నెను[8]
జాలఁ బౌరుషమొప్ప నొక యోజనము పోవన్.
[9]తన్నినప్పుడు దానవునిరక్తంబు వచ్చి, మొండుగ
[10]నిన్నగేంద్రము మీఁదఁ బడిన సహింపలేక,
బల్లిదుండు మతంగముని శాపంబొసంగెన్, వాలికి
నెల్లకాలం బిమ్మహీధర మెక్కకుండన్.
ఆ కళేబర మంతదూరం బరుగఁ జిమ్మెన్, వాలికిఁ
గాక చెల్లునె యన్యులకు రాఘవనృపాలా.

వ. అని పలికి యా కళేబరంబు దగ్గఱకు [11]రామచంద్రుం దోడ్కొనిపోయి సుగ్రీవుం డేమనుచున్నాఁడు.

---

1 క. ఖ. ఘ. చ. మహివ్రెల్లగిల్ల. 2 క. ఖ. గ. చ. డుల్ల 3 గ. తోడ 4 చ. ఆహిరిరాగం జ. ఝ. త్రిపుట 5 ఖ. పట్టిమతె 6 అ. పోకుండవాని 7 ఖ. మూర్కొని 8 ఝ. చిమ్మెను 9 ఝ. చిమ్మినప్పుడె 10 ఝ. నిమ్మహీధరముపై 11 క. ఖ. ఘ. జ. రఘుపతిని

జంపె.

[1]ఇది యొక్క యోజనము హెచ్చుగాఁ జిమ్ము నీ
పదపద్మయుగమునకు బలిమిగలదే నిక్క
వాలికంటెను నిన్ను వరబలాధికుఁ డనుచు
జాల నమ్మఁగవచ్చు జనపాల తిలక.
[2]చెలువొంద నిటుసేయఁ జేరు ధైర్యమువాఁడు
బలకాంతుఁ చేకూరు భక్తిచే నిపుడు.

గీ. అనినవిని రాఘవేశ్వరుఁ[3]డలఁతినవ్వి
నెమ్మొగంబునఁ జిగురొత్త నిలిచి పాద
వనరుహాంగుష్ఠమున జిమ్మె దనుజవరుని
[4]సముదితాంగంబు పదియోజనములఁ[5] బడఁగ.

వ. ఇవ్విధంబునం దుందుభికళేబరంబు తన [6]బొట్టనవ్రేలఁ బది యోజనంబుల పొడవు బడఁజిమ్మి నిలిచిన రామచంద్రునితో సుగ్రీవుం డేమనుచున్నాఁడు.

[7]త్రిపుట.

నరవరోత్తమ వాలిచిమ్మెను నాఁడు దైత్యకళేబరంబున
నరయనున్నవి రక్తమాంసము లధికముగను.

---

1 క. గ. ఘ. చ. ఇది యోజనంబునకు హెచ్చుగా నటుకు నీ, పద పద్మమున జిమ్మ బలిమిఁలదేనిక్క 2 క. ఖ. ఘ. చలలో నీ చరణము లేదు. 3 జ. ఝ. అలరి నవ్వి, మొలక మొగమునఁజిగురొత్త 4 క. ఖ. సముధికా 5 గ. ములపాడవు 6 ఖ బొటమనవ్రేల 7 చ. ఆహిరి.

చిమ్మితివి నేఁడస్థి మాత్రము చిక్కియున్నదిగాన[1] మిక్కిలి
నమ్మలేనే[2] నధిక బలుఁడని నరవరేణ్యా
కట్టిసంశయ మడంగుటకు నా యిచ్చనొక్కవిధంబుదోఁచెను
గట్టిగా విన్నవింతు నది విను ఘనతమీశ.

అటతాళము.

జోడు [3]గూడఁ వక్ర[4]గతులగు నేడుతాళ్లన్, సరిగాఁ[5]
గూడఁ గాఁగిటఁ [6]బట్టి యాకులఁగోయు వాలి
తరువు లేడును గాఁడ నొక యస్త్రంబు దొడిగి, యేసిన
వరబలాధికుఁడనఁగ[7] వచ్చును వాలికంటెన్[8]
అనుచుఁ బలికిన నవ్వి రాఘవుఁడమ్ము దొడిగి, యేసెను
[9]ఘనతరంబగు నేడుతాళ్లను గాఁడి పాఱన్
తరువు లేడును గాఁడి యాభూధరము గాఁడి, శేషుని
పురము [10]గనుఁగొని శరముగ్రమ్మఱఁ బొదికివచ్చెన్.

వ. అప్పుడు రామచంద్రునకు సుగ్రీవుండు సాష్టాంగదండప్రణా
మంబు సమర్పించి యేమని [11]కొనియాడుచున్నాఁడు.

---

1 గ. ఘ. కాక 2 క. ఖ. గ. చ. నిను 3 ఖ. బాయక 4 చ. ఛ. వక్రమ
గునీ 5 క. ఖ. ఘ. చ. ఛ. నొకపరి 6 గ. జేర్చి 7 క. ఖ. ఘ. చ. దగునిను
8 పిదప క నీ యమోఘశరంబు రయమున నిగుడజేసి, నామది, పాయకుండెకి.
భయము మాన్పుము భానువంశా 9 చ. ఘనబలంబున 10 ఖ. రైకొని 11 గ.
స్తుతింపుచు ఘ ఏమని స్తోత్రంబు సేయుచున్నాఁడు చ. కీర్తింపుచున్నాఁడు.

జంపె.[1]

భుజవినిర్జితతాల బుధవిహంగరసాల
రజనీచరాభీల రామభూపాల
దివిజనార్చనలోల తేజోబలాభీల
[2]రవివంశసంశీల రామభూపాల
సమరాగ్ర జయశీల శత్రుజనవాతూల
రమణీయ గుణజాల రామభూపాల.[3]

అని [4]మఱియు సుగ్రీవుండేమనుచున్నాఁడు.

త్రిపుట [5]

దేవ నీమహిమంబు తెలిసియుఁదెలియనైతిమనంబులోఁ బ్ర
జ్ఞావిహీనుఁడనైతి మిక్కిలి జడుఁడనైతిఁ.
[6]నీకె యీశరలాఘవము దగు నీకెతగు నీ చిత్రమహిమము
లోకులకు లేదఱయఁగా నేలోకములను
కరుణతో నానేరమంతయుఁ గాచి [7]యాపదలెల్ల దీర్చియుఁ
బరమపావన యేలు ననునీబంటుగాను

1 చ. రామప్రియ 2 క. గ. ఘ. ఝ. రాజధర్మవిశాల 3 క. ఖ. గ. ఘ. చ. అని మఱిన్నేమనుచున్నాఁడు 4 చ. ఆహిరి 5 ఘ. జయ శుభాకర రామ జయమూర్తిమాకామ (ఛ జయజయోత్తమకామ.) జయభూపతేరామ జయకృపాసీమా 6 క. ఖ. గ. ఘ. చ. ఛ. లలో నీ చరణము లేదు. 7 గ. చ. నాపగయెల్ల.

(4) [1]శరణుఁజొచ్చిన వానిఁగాచుట జానకీపతి యుత్తమంబు
వఱలుఁగావున నన్నుఁగావుము వాలి యెదుర౯.

(5) నిన్ను నమ్మితి నన్నుఁగావుము నిక్క మిలనాదైవమైతివి
సన్నుతింపఁగ నెంతవాఁడవు సరసిజాక్షా.

వ. అని సన్నుతించిన సుగ్రీవునిం జూచి శ్రీరామచంద్రుండు
దయారససమన్వితుండగుచు నేమనుచున్నాఁడు.

తే. [2]పొమ్ము సుగ్రీవ కిష్కింధపురమునకును
వాలితోఁగూడ యుద్ధంబు లీలఁజేయు
నాను శరముల నాతని నమరఁద్రుంచి
నిఖిల వానర రాజ్యంబు నీకు నిత్తు.

వ. అనిపంపి తానును వెంబడి లక్ష్మణసహితంబుగా వచ్చి
యొక్క వృక్షంబుచాటున నుండెనప్పు డెటువలె నుండెను.

ద్విపద. [3]దినకర తనయుండు దేవేంద్ర తనయు
నని సేయఁ బిలచిన నాయింద్రసుతుఁడు

---

1 ఘ. చ. ఛలలో 4, 5, చరణములులేవు.

క. ఖ. గల యందు (4,5) పైవానికి మాఱుగా
దివిజవందిత శరణురాఘవ దేవదేవ మునీంద్రసన్నుత
భువనరక్షణ నన్నుగావుము భూవరేణ్యా.

2 ఖ. చ. ఛ. జ. ఝ. పొమ్ము సుగ్రీవా కిష్కింధకుఁబోయి వాలి తోడ యుద్ధంబు సేయుచుండుము. మదీయశరఘాతంబున వాలిని ద్రుంచి నిఖిలకపిరాజ్యంబు నీకుఁ బట్టంబుగట్టుదు, అని వచనము గలదు. 3 ఖ. ఘ. చ. దినకరసుతుఁడేఁగి దేవేంద్రతనయు.

కినుకతో వచ్చి సుగ్రీవుని ఱొమ్ము
తన ముష్టిఁబొడిచినఁ దపననందనుఁడు
జడియక యొకమహాశైలశృంగంబు
పడి మీఱఁగొనివచ్చి వాలిపైవైవ
బలభేది సుతుఁడది పగులంగఁ దన్ని
జలజాప్తసూను మస్తక మఱచేత
మొత్తిన నొక్కింత మూర్ఛిల్లి తెలిసి
యత్తఱి సుగ్రీవుఁ డచలేంద్ర మొకటి
పెకలించుకొనివచ్చి భీకరధ్వనులు
ప్రకటించి దేవతాపతి పుత్రునేయ[1]
దానిచేఁ గడు నొచ్చి దశకంఠువైరి
భానుజుఁ జొరఁబడి పట్టఁగపాడవ
[2]బలమఱి రఘురాముపైదృష్టి నతఁడు[3]
సొలవక దిక్కులు చూచుచునుండె.

వ. [4]అయ్యవసరంబున నమ్మైత్రుఁబవాటునుఁడి [5]రామచంద్రుం
డేమని వితర్కింపుచున్నాఁడు.

---

1 క. ఖ. గ. ఛ. నేసె ఘ. వైవ 2 గ. ఛ. పలుమఱు 3 ఝ. బలు
విడి 4 ఖ. గ. ఘ. చ. అప్పుడు 5 గ. రాఘవేశ్వరుండు.

ఏకతాళము.[1]

ముక్కులు చెక్కులు మూఁపులు వీపుల్
ప్రక్కలు పిక్కలు బరులును దరులున్
స్వరములు శిరములు జానులు పీనుల్
కరములు నురములు కాళ్లును వ్రేళ్లున్
[2]ఎక్కువతక్కువ[3]లింతయు లేకన్
ఒక్కరూపమున నున్నవి చూడన్.

గీ. ఏర్పరింపఁగ రాకున్న నితఁడు వాలి
యితఁడు సుగ్రీవుఁడని యెట్టులెఱుఁగవచ్చు
నెవ్వఁడీల్గునో తోడిఁబడ నీయమోఘ
సాయకంబేయ నని రాముఁడేయకుండె.

వ. అంత నొక్కవిధంబున వాలిచేత విడిపించుకొనివచ్చి ఋశ్య
మూక పర్వతం[4]బెక్కి తన్నుఁజేరవచ్చిన రామచంద్రునితోఁ
దలవంచుకొని సుగ్రీవుం డేమనుచున్నాఁడు.

---

1 చ. సౌరాష్ట్ర జ. రేకులు ఝ. అర్ధచంద్రికలు 2 ఖ. గ. ఘ. చ. ఛ. లం, దీపాదము గానరాదు 3 క. లేమి యును నెఱుఁగక 4 ఖ. ఘ. బెక్క నటు రామచంద్రుండు దనుఁ జేరవచ్చిన

త్రిపుట.[1]

దేవనమ్మితి [2]నిన్నుఁ గరుణాదృష్టిఁజూచెదవనుచు [3]నయ్యో

కావవైతివి వాలిచేతను గాసి[4]పడఁగాఁ

నిజము పలికితి వాలిఁ జంపెద నిన్నుఁగాచెదనంచు నయ్యో

భుజబలోన్నత యింతలోనే బొంకఁదగునే

ఇనకులుండవు సత్యసంధుఁడ వీవు బొంకితివనఁగ[5] వచ్చునె

యనఘ యిటువలె నగుట నాపుణ్యంబుగాక.[6]

ద్విపద. అనిన సుగ్రీవున కనియె రాఘవుండు

వనచరోత్తమ యేల వగచెద వింక[7]

వారక [8]చూడఁగా వాలిరూపంబు

నీరూపమొక్కటై [9]నియతితో నుండ

నేయ కుండితి నింతె యిమ్మహాఘోర

సాయకంబెవ్వని జంపునో యంచుఁ

గరమొప్పనట్టి యీ గజపుష్పమాల

ధరియించిపోయి యుద్ధము సేయుచుండు

[10]మిప్పుడేమియుఁ జెప్పనేల సుగ్రీవ

యప్పుడు చూడు నాయంతరంగంబు.

---

1 చ. ఆహిరి 2 ఖ. చ. నన్ను 3 జ. కటకట 4 క. పడితిగా. 5 ఝ. జెల్లునె 6 గ. గాదె 7 క. ఖ. ఘ. చ. వింత 8 ఖ. ఘ. చూచిన 9 క. ఖ. గ. ఘ. చ. జ. ఝ. నెఱితోడనున్న

10 ఖ. ఘ. ఝ. ఇపుడేమియును జెప్పనేల సుగ్రీవ

యపుడు చూచెదవు నా యంతరంగంబు

నావుడు రఘురామునకు జాగిమ్రొక్కి
[1]భూవిభుఁడిచ్చిన పుష్పదామంబు
గళమున [2]నిడిపోయి కమలాప్తసుతుఁడు
బలభేదినందను బవరమ్మునకును
బిలిచిన విని రోషభీషణాకార
కలితాత్ముఁడై వాలి కడు నవ్వి పలికె.

అటతాళము.

చంపఁజాలక విడిచిపెట్టిన సరకు గొనక, వీఁడొక
తెంపుగల మగవానివలెనే తిరిగివచ్చెన్
వీని నిఁక మఱి ప్రాణములతో [3]విడిచిపెట్టం, జెల్లదు
పూని చంపెదనంచు నంతఃపురము వెడలెన్
తార యడ్డమువచ్చి నయమరుదారఁ బలికెన్, విజయో
దార యేటికి బోయెదవు రవితనయుమీఁదన్
నిన్ననీచే భంగపడి చెడి [4]నేఁడువచ్చునె పోరికిన్, తిరిగియు
పన్నతనమున నొక్కబలియుని ప్రాపులేక
అనఘ యంగదుచేత నొకకార్యంబు వింటిన్, దశరథు
పనుపునను రాఘువుఁడు కాననమునకు వచ్చెన్.[5]

1 ఝ. భూవరు 2 ఖ. గొని 3 ఘ. నాకుఁజెల్లను 4 చ. నేఁడు నీతో
పనికివచ్చుట 5 పిదప. క. ఖ. చిత్రకూటాచలమునందు విచిత్రముగను, జనకుని
పుత్రియును లక్ష్మణుఁడు భూపతి పొలుపుమీఱఁగ
సుప్పనాతిని ముక్కుగోసిన సొరదినదియు, ఖరునకు
జెప్ప, దైత్యులతోడవచ్చెను చెనటియసుర
వారిజంపె సురారి బంపఁగవచ్చె మృగమై వచ్చిన
మారిచుండను దైత్యుఁజంపెను మనుజవిభుఁడు.

వనితఁ గోల్పడిపోయి యలదశవదనుచేతన్, దినకర
తనయుఁ[1]గైకొని బాసలిడెనట నిను వధింపన్
ఆమహాత్ముఁడు మనుజమాత్రుండనఁగ రాదు, త్రిభువన
ధాముఁ డచ్యుతుఁ డతని [2]గెలువగ దరముగాదు
[3]రమణతో సుగ్రీవునకుఁ గపిరాజ్యమిచ్చి, గొబ్బున
సమరభీకరుఁడైన రాఘవు శరణుసొరుము.[4]

వ. అని పలికిన చెలునవ్వునవ్వి యవ్వీరాగ్రగణ్యుండు[5] తారతో నేమనుచున్నాఁడు.

జంపె.

గతిలేకపోయి రాఘవు[6]మఱుఁగుఁజొచ్చె రవి
సుతుఁడు [7]నాకేమిటికి సుదతి యీకోఁత
నను వంటి బలసమేతుని విడిచి చేపట్టె
వినతనూజుని రాముఁ డేసితిపరుఁడు
దశకంధరునిచేతఁ దరుణిఁ గోల్పడినపుడె
దశరథాత్మజు లావు తలఁపనేమిటికి
చాలు నీపనిలేని [8]జోలి యేమిటికి రణ[9]
కేళిఁ జంపెదను సుగ్రీవు[10]నిదె పట్టి.

ద్విపద. అని తార మదిలోని యడలు వారించి
ఘనగతి కిష్కింధ కదలి యేతెంచి

---

1 ఝ. గనుగొని 2 క. చ. గెల్వను 3 ఖ. రమణరో 4 ఖ. బొందు 5 ఖ. ఘ. చ. వీరాగ్రణి 6 ఖ. శరణు 7 ఘ నాకేటికి 8 చ. ఛ జాలి 9 గ. ఛ. ఏటికి సమర 10 క. సుగ్రీవుచే.

యుగ్రనిశ్శ్వాసముల్ హుమ్మని వెడల
సుగ్రీవు ముందఱ శూరతఁ బలికె
నోరి నాతో నిన్న యుద్ధంబు సేసి
[1]పాఱియు నిపుడేల కఱ తెంచితీవు.

నీతియు సిగ్గును నెఱయంగ విడిచి
[2]యేతెంచితివి శిరమిదే త్రుంచువాఁడ
[3]నిలునిలుమని గర్వ నిర్వాహ మహిమ
తలపడి ఘోరయుద్ధము సేయ [4]తరిని
వాలిశౌర్యమునకు వడి నిర్వహింపఁ
జాలక భీతుఁడై జలజాప్తసుతుఁడు
పడిచెడి పాఱిపోవను గాళ్లురాక[5]
[6]తడఁబడఁగా నింక తడయరాదంచు

మెల్లనచేరి[7] సౌమిత్రిచేనున్న
విల్లందుకొని రామవిభుఁడెక్కుపెట్టి
యురగేంద్ర నిభమైన యొకదివ్యశరము
తిరమొప్ప సంధించి తెగనిండఁ[8]దిగిచి

వానరాధీశ్వరు వక్షస్స్థలంబుఁ
బూనిక గుఱిసేసి పొంచి యేయుటయు
ననలకీలలు గ్రమ్మ నమ్మహాశరము
చని వాలిఱొమ్మున నెచ్చనినెత్తురొలుక,

---

1 క. ఖ. పాఱి యెప్పటిరలె కాలుదెంచితివి 2 క. ఖ. ఏతెంచుటకు శిరంబేఁ ద్రుంచువాఁడ 3 చ. ఛ. నిలునిలుమీయని నియతితోఁబలికి 4 ఖ. చ. నపుడు 5 గ. లేక 6 ఛ. తడబడుచో 7 క. ఖ. లేచి 8 క. ఖ. దీసి

[1]సరిగట్టె నప్పు డాశక్రనందనుఁడు
శరము తోడను గూడ జగతిపై వ్రాలె.

గీ. తరువు లేదు గాఁడి డగ్గరి గిరి డుల్చి
జగతి[2]గాఁడి యురగ జగతి[3]గాఁడి
[4]దొనకు వచ్చునట్టి మనుజేశు బాణంబు
ప్లవగనాథుఁ [5]దూఁటి పాఱదయ్యె.

వ. [6]అంతం దన్నుం జేరవచ్చిన రామచంద్రువంకం జూచి వాలి యేమనుచున్నాఁడు.

త్రిపుట.[7]

నాయమెఱుఁగక చంపితివి నరనాథ పాపముఁ గట్టుకొంటివి
బోయవింతియె కాక నీవొక భూమిపతివా.
బ్రాఁతి యయ్యెనె సకలధరణీ భారనిర్వహణైకభుజునకుఁ
గ్రోఁతిమాంసం బేల [8]తలఁచితి క్రూరబుద్ధిన్.
అన్నదమ్ములు మేము మాలో నలిగి చిత్తములోనఁ [9]బోరుచు
నున్ననీకుఁ బ్రసక్తి గలదే యొకని దునుమన్
ఏవగింపక మానివయ్యును హింసఁ జేసితి[10] వదియు దొంగిలి
భూవిభుండవు గావు తపసివి గావు నీవు.
తప్పు గలిగిన నాజ్ఞ వెట్టను [11]తగును భరతేంద్రునకు న్యాయము
తప్పి [12]నీకు వధింపఁ జెల్లునె [13]తపసివర్యా.[14]

1 చ. సరిగట్ట 2 ఖ. ఘ. నాటి 3 ఛ. జూచి 4 గ. మగుడిదొనకువచ్చు 5 శ. దుస్సి 6 ఖ. ఛ. అప్పుడు గ. చ. అయ్యవసరంబున ఘ. అని 7 జ. జంపె 8 క. కోఁతి 9 ఛ. బొగులుచు 10 క. వకట 11 ఖ. ఘ. చ. ఛ. తగవు తగును ధరణీంద్రునకు న్యాయము 12 ఖ. నీవు 13 ఖ. వయ్యుకొ.

వ. అని మఱియు[1] నేమనుచున్నాఁడు.

జంపె.

కరుణాపయోధి రాఘవుఁడు ధర్మాత్ముఁడని
[2]నరులెంచఁగాఁ గాక నమ్మినను నిన్ను
బలిమిగా నీవింత పాపకర్మంబునకు
[3]తలఁచు టే నెఱుఁగ కేంతయు మోసపోతి
ననుఁ[4]బేరుకొని పిల్చి నాముఖాముఖి నిల్చి
జగన్నాథ పోరాడి చంపలేవైతి
పొంచియేసితి రామభూపాల [5]కులధర్మ
మెంచుకోలేవైతి [6]వెంత చేసితివి
శ్రీరామ నీరామఁ జెఱఁగొన్న రావణుని
వారధుల ముంచితివి వాలమునఁ[7]జుట్టి
ఒకమాట నాకుఁ [8]జెప్పకపోయితివి గాక
[9]సకలదైత్యుల దున్మి జానకినిదేనె.

వ. [10]అనిన రామచంద్రుండు వాలితో నేమనుచున్నాఁడు.

---

1 ఖ. ఘ. చ. ఛ. మరిన్నేమనుచున్నాఁడు. 2 క. ఖ. నరులెంచుకో గాను నమ్మితినినిన్ను 3 జ. గడిగట్టుకొనుట యెఱుఁగక మోసపోతి 4 గ. ఘ. నాపేరకొనిపిల్చి 5 ఖ ఘ. నృపధర్మ 6 గ. వింత 7 గ. ఘ. చ. గట్టి 8 క. దెల్పకపోతివిటు గాక 9 క. ఛ. యంత దైత్యునిదునిమి యవనిజను దేనా ఒకమాట నాతోడ నొనరంగఁ దెల్పవైతకట రావణునినిమి యాసీతఁ దేనె 10 క అనినవిని రాఘవేశ్వరుఁడు ఘ. రామచంద్రుఁడు.

జంపె.

(1) ఏలకపివర్య! యీ పాలుమాలినమాట
లేలి నాడెదు[1]శౌర్యశాలివై యుండి

(2) రోసమున నిజసోదరుని యాలిగైకొన్న
దోసకాఁడవి నిన్ను ద్రుంపనే[2]తగవు

(3) పరమధార్మికుఁడైన భరతవిభు పంపునను
[3]జరియించుచును దోషకరుఁ జూడఁగలము.

(4) పొంచి యేసితి వంటి భువిలోన మృగములను
పొంచి [4]యేయకయున్నఁ బోవె దవ్వులకు

(5) [5]ధర్మమే జయమనుచుఁ దలఁపనేరని ఘోర
దుర్మార్గులకు బ్రతుకు దూరమై చనదె.

వ. అని పల్కుసమయంబున వాలి మూర్ఛాగతుండయ్యెనట[6]
యెటువలెను.

ద్విపద. అంతనావృత్తాంత మగచరుల్గొంద[7]
అంతఃపురంబున కరిగి వేగంబె

1 చ. కార్య 2 క. ఝ. ద్రుంపనేతగుదు 3 క. చ. చరియింపుచుండి దోషము చూడఁగలమే. క. ఖ. ఘ. చ. చరియింపుమేము దోష ము చూడ గలమా. 4 ఖ వేయక 5 చలో 2, 3, చరణములు లేవు. కడపటి చరణము క. ఖ. గ. ఘ. చ, ఛలందు లేదు 6 చ. నప్పుడెటువలె నుండెను 7 ఘ. అగ చరులొంచు.

తారతో వినుపింప ధైర్యంబు వదలి
దారుణంబగు మూర్ఛ దద్దయు మునిఁగి
మెల్లనఁ దెలిసి యామినాక్షిహస్త
పల్లవంబులు[1] సాఁచి పాపట చెదర
పడి[2] మోదుకొనుచును వాలుఁగన్నులను
వడియు[3] బాష్పజలంబు వఱదలై పాఱ
నడుగులు తడఁబడ [4]నఱుపేదనడుము
గడగడ వడంక ముక్తామణుల్ రాల
పెనఁగొన్న పెన్నెరు ల్విఱుఁదుపైఁ[5]దూలఁ
జనుదెంచి జీవితేశ్వరుమీఁద[6] వ్రాలి[7]
ఎలుఁగెత్తి బెట్టుగా నేడ్చి ప్రాణేశు
తలయెత్తి మెల్లనె తనతొడఁ జేర్చి[8]
పయ్యెద కొంగునఁ బతిముఖాంభోజ
మొయ్యనఁ దుడుచుచు నువిదయిట్లనియె.

అటతాళము.

కపికులోత్తమ కపిశిఖామణి కపివతంసా, నిర్మల
కపికులాంబుధి పూర్ణహిమకర కపివరేణ్యా

---

1 గ. దాఁచి 2 చ. మొత్తు 3 జ. ఝ. బాష్పంబులు 4 క. నల ఖ. ఘ. ఛ. నఱి 5 ఖ. ఘ. చ. ఛ. దూఁగ 6 గ. జీవితేశ్వరునిపై. 7 చ జనుదెంచి చనుపైటు జాఱంగ వేగ, కదనరంగమునకు కణకతోవచ్చి, వడితోడ జీవితేశ్వరునిపై వ్రాలి. 8 ఝ. తలకెత్తుగా తొడతలగడఁజేర్చి 9 ఖ. జ. త్రిపుట ఝ. జంపె ఆహిరిరాగము.

ఎల్లలోకము లేలునట్టి సురేంద్రునకు బుట్టిన
బల్లిదుండవు నీవు [1]మనుజుని బారిఁ బడితే
అలుక మీరఁగ రావణాసురు నబ్ధులందుఁ ముంచిన
బలసమున్నతి నేఁడు తొలఁగెనె ప్రాణనాథ
అమృతవారిధి [2]ద్రచ్చి దివిజులనామకొన్న మగఁటిమి
సమసిపోయెనె నేఁడు కపికులచక్రవర్తి
[3]రామచంద్రుండు నరుఁడుగాఁడు పురాణపురుషుఁడనుచు
[4]నయ్యో

వేమఱును బలవించి చెప్పిన వినకపోతి
ఏమిసేయుదు [5]శోకవారిధి నెట్లుగడతు దైవము
నేమియని వలవించిదూఱుదు [6]నెందుఁజొత్తున్.
[7]బాలు గన్నులనీరు వఱదలు గాఁగ నేడ్చు నంగదు
నేల మాన్పవు సుతునిపైదయ యెందుఁబోయెఁ.

వ. [8]అని మఱియు నేమను చున్నది.

జంపె.

ప్రాణేశ నీవంటి పతి జన్మ జన్మములకు
నేణాంక బింబాస్య [9]కిల గలుగఁగలదె

1. ఝ. నసుజుని. 2. ఛ. దరిచి. 3. ఖ. లో నీ చరణములేదు. 4. క. మిక్కిలి 5. గ. చ. ఛ. సాఁగర మెట్లు. 6. ఘ. ఈ చరణము లేదు. 7. క. ఖ. గ. ఘ చ. ఛ. వాలుఁగన్నుల నీరు వరదలువార నేడ్చు. 8. క. ఖ. ఘ చ. మఱియున్నేమను ఛ. యందీవచనములేదు 9. ఖ. కేలసిద్ధించు గ. కిక నెందు గలుగు జ. కేలఁగల్గెని

కపికులోత్తమ రాయిగాఁబోలు నాగుండె
యిపుడు తుమురైపోవ దేమిసేయుదును
నాపాలి [1]దేవుఁడవు నా ప్రాణనాథుఁడవు
నీ పొందులేకున్న నే నెట్లు[2]లోర్తు
పలుమాఱు నావంటి పాపాత్మురాలికిని
నెలమి నీ సంసర్గ[3]మేల సిద్ధించు
వనచరోత్తమ నీవు చనినలోకంబునకు
నెనయ వచ్చెదఁగాక యికనుండ[4]గలనే

వ. అని [5]పలికి తన యెదరనున్న సుగ్రీవునిం జూచి తార యే మనుచున్నది.

జంపె.

భానువంశజుఁడు [6]నీపాలింటి దైవమై
వానరేశ్వరుఁ జంపె వరిల్లు మీఁకను
ఏపాటి పౌరుషము[7] హెచ్చె నిందుల నీకుఁ
[8]పాపమని మదిలోనఁ బరికింపవైతి

1. క. ఖ. దైవమవు 2. క. ఖ. ఛ. నేనెట్లునిలుతు జ. నేనెట్లుగడతు 3. ఖ. మిలగలుగఁగలదే. 4. ఛ. నుండనేలా ఘ. నొందుగలదే 5. క. శోకావేశఁబున. 6 ఘ. నాపాలి దైవంబైన. ఘ. నీపాలి దైవంబాయె. 7. ఖ. ఘ. పౌరుషంబెచ్చె. 8. ఖ. ఘ. చ. పాపమేలనిబుద్ధి.

[1]నీకోరినట్లయ్యె [2]సీతపంబీడేరెఁ
గైకొని యేలు మీ కపిరాజ్యమెల్లన్.

వ. అని [3]సుగ్రీవునిందూఱి రామచంద్రుఁ [4]గనుంగొని యేమ
నుచున్నది.

త్రిపుడ.

ఆలిచెఱఁగొని [5]పోయినట్టి దశాస్యుఁడుండగ నిర్నిమిత్తము
వాలినేటికిఁ జంపితివి రఘువంశతిలకా.
[6]ఇట్టిసాహసకర్మ మెచటికినేఁగె భరతుఁడు సీమవెడలఁగఁ
గొట్టి రాజ్యము పుచ్చుకొన్నడఁ గువలయేశా.
నాయమేటికిఁ దప్పితివి రఘునాథ జానకితోడనే చెఱఁ
బోయెనే నీరాజనీతియు భూరిమతియున్.[7]
పుణ్యపాపములెఱుఁగ వెక్కడి భూప[8]రుండవు నీవుతలఁపఁగ
గణ్యుఁడవె గుణహీనుఁడవు నీఘనతయెంత.
ఎన్ననెటువలెఁ బుట్టినాఁడవో యినకులంబుననకట నినురా
జన్నదోషము వచ్చు హరిహరి [9]యనఁగ విన్నన్.

వ. అనిపలుకు సమయంబున వాలి, మూర్ఛందెలిసె నప్పుడు
తనసమీపంబున శోకబాష్పకలితనేత్రుండయి తలవంచు
కొనియున్న సుగ్రీవునిఁజూచి యేమనుచున్నాఁడు.

---

1. గ. నీకోర్కెసిద్ధించె. ఖ. ఘ. చ. లలో నీచరణములేదు. 2. క. సీతపంబీడేరె. 3. క. ఖ. ఘ. ఇవ్విధంబునందూలవాడి ఛ. ఇవ్విధంబున పలికి 4. ఖ. చ. ఛ. మొగంబు చూచి 5. ఘ. చనినయట్టి దశాస్యుడుండగ. జ. దశాస్యుఁజంపక. 6. జ. ఇట్టిసాహసకర్మవని నిన్నెలమి భరతుఁడు సీమవెడలఁగఁ గొట్టిరాజ్యము బుచ్చుకొనఁడా కువలయేశా. ఛ. ఇట్టి సాహసకర్మఁ డనుచును నెంచి భరతుఁడు 7. పిదప. ఖ. ఘ. చ. అనిమతిన్నెమనుచున్నది. తిరిపుట. 8. ఛ. విభుండవు. 9. (అన్నిటను) యనకయున్ న్. అని కలగు.

జంపె.

వగపేల సుగ్రీవ వైరమెల్లను వీతె
జగమెఱుంగగ రామచంద్రుచే నిపుడు
రమ్ము సూర్యతనూజ రాజులను మదిలోన
నమ్మకుము వారిమన్నన లస్థిరములు
రామవిభుతోడ మును పేమి చేసెదనంటి
వామాట చెల్లించి యతనికృప [1]నొందు.
దినకరాత్మజ నాకు దేవేంద్రుఁడిచ్చె నీ
కనకమాలికఁదాల్చి కడుసంతసిల్లి.
ఇది గళంబునఁదాల్చి యెల్ల కపిరాజ్యంబు
వదిలుండవై యేలు బహువత్సరములు.
[2]అంగదుఁడు బాలకుండ ఆయఁడేమియు నంత
రంగమున దయయుంచి రక్షింపు మితని.
మా నేరములఁదలచి మదిలోనగోపింప
కీ నిసువునీడేర్పు మితఁ [3]డెనీసుతుఁడు.

వ. అని పలికి సుగ్రీవునకుఁ దనమెడనున్న కంఠమాలికనిచ్చి వెక్కసంబుగా శోకభరంబున వెక్కివెక్కి యేడ్చుచుం దన మొగంబు చూచుచున్న యంగదునిజూచి వాలి యేమనుచున్నాఁడు.

1. గ. బడయుము. ఘ. చ. ఛ. బొందు 2. (అ) అంగదుఁడు బాలకుండ గు గాననీయంత 3. చ. ఇతఁడు.

జంపె.

ఓతనయ [1]శోకించుచుండ నీకేమిటికిఁ
ప్రీతి సుగ్రీవుండు పినతండ్రిగాఁడే
నీమీఁదఁ గడు ప్రేమ నిను జాల మన్నించు
నామాఱుగాఁడె యీ నలినాప్తసుతుఁడు
ఏమఱక సుగ్రీవుఁ డేమికార్యముఁ జెప్పఁ
దామసింపక చేసి తండ్రి [2]కృపఁబొందు
అన్న యిన్నాళ్లవలె [3]నాగడంబులు సేయ
కెన్న నెవ్వరికైన హితమాచరింపు[4]
ప్రతిలేని [5]కపిరాజ్యపట్టంబు నినుఁగట్టె
సుతుఁడ [6]నీవిభవంబు సూడలేనైతి.

ద్విపద. అని కుమారుని దేర్చి యవనీశ మౌ[7]ళిఁ
గనుఁగొని పలికె నా కపిచక్రవర్తి
యో మహాత్మ దయాపయోనిధి రామ
భూమీతలేశ నా పుణ్యమెట్టిదియో
నీచేత మృతిఁబొంద నేఁడు [8]నాకబ్బె
నాచారపరులకు నందగారాని

1. ఘ. చ. శోకింపకుడుగు. ఛ. శోకింపుబోలి 2. జ. ఝ. శుభమొందు 3. ఖ. ఘ. చ. ఛ. జ. ఝ. వాగాత్యములులేక 4 క. ఖ. ఘ. ఝ. హితము గావించు. 5. జ. ఝ. యువ. 6. చ. ఛ. సుతుఁడ, యావిభవంబు 7. గ. మౌని 8. గ. తురాన్నిళ, మాచారపరులకు ఝ. బుషాన్నిళ. మాచార.

[1]వైకుంఠ మెదురుగా వచ్చెనిచ్చటికి
గైకొంటి నా పాతకములెల్లఁ బాసె
నేను ధన్యుఁడనైతి [2]నిహాపరంబులకు
భానువంశాధీశ భవనాశ రామ
ప్రాణముల్ నిర్వహింపవు మేన నింక
బాణంబు తీయవే పార్థివోత్తంస
నావుడు రామభూనాథుండు చేరఁ
[3]గావచ్చి నిజభుజాగర్వంబు మెఱసి
కపికులాధీశు వక్షము [4]గాఁడియున్న
విపుల[5]సాయక ముద్దవిడి పెల్లగించె
నప్పుడు రఘురాము నాత్మలో నిల్పి
యొప్పుగా నింద్రజుఁ డూర్ధ్వలోకమున
కరిగె నావేళఁ దారాదికామినులు
గురుతరధ్వనులతో గుంపుగా నేడ్వ
నంగదుఁ డధికశోకాంధకారమున
[6]బ్రుంగుఁడై నేలపైఁ బొరలంగఁ జొచ్చె.

వ. అప్పు డయ్యంగదుని శో[7]కంబు భరింపలేక సుగ్రీవాదివాన
రులు మహారోదనంబు చేసి రక్కోలాహలంబు మందర
మథితమహార్ణవంబు ఘోషంబు ననుకరించె [8]తదనంతరంబ.

1. జ. ఝ వైకుంఠపదము నిర్వ్యాక్రంబు గాఁగ. 2 క. ఖ. ఇహాపరంబులను ఘ.చ.లం దీచరణము లేదు. 3 క. ఖ. గావచ్చి నిజభుజాగర్వాసురార్వార, త్రైలోక్య రక్షణధర్మప్రశస్తి, నెఱమి బెంపగునట్టి నిజహస్తమునను కపికులాధీశు. 4. గ. నాటి. 5 ఘ సాయకముబల్విడి, చ. కేల్పడి 6. అ గ్రుంగుచు నేలపైఁ ద్రుళ్లంగఁ జొచ్చె. 7. ఘ. చ. శోకంబునకు ధరింపలేక. 8 ఖ. నప్పుడేటువలె

క. తారాది సతుల శోకము
వారించి కుమారుఁ దేర్చి వాలికిఁ [1]బరలో
[2]కారోహణాది సత్క్రియ
[3]లారవితనయుండు రాము [4]నానతిఁ జేసెన్.

వ. అంత నా రామచంద్రుండు కపినికులం బిలిపించి సుగ్రీవునిఁ దోడ్కొనిపోయి కిష్కింధలో రాజ్యపట్టంబు గట్టుం డంగదు యువరాజ్యపట్టంబు గట్టుండని యానతిచ్చి పంపిన కపివరులు రవిసుతుని పురంబునకు దోడ్కొనిపోయి రప్పుడు పురజను లేమనుచున్నారు.

జంపె.
కటకటా! యేల నిష్కారణము జంపె నీ
కుటిలునకుఁగా వాలిఁ గువలయేశ్వరుఁడు
చెవినిల్లుగట్టుకొని చెప్పి చంపించె నీ
రవి[5]సుతుండే ద్రోహి రాముఁడే మెఱుఁగు
ఎవ్వరును జంపింప రీ పాపకర్ముఁడే
క్రొవ్వి చచ్చెను తార, [6]కొడుకు వద్దనఁగన్
దశరథాత్మజుతోడ తగునె వైరము హస్తి
మశకాంతరము వెట్టి మర్కటము గాక.
మన కేమిటికి వాలి యునతనూజుఁడు మేలు
జనులపాలిటవాఁడు శాంతవర్తనుఁడు.

1. ఝ. వాలికినంతం, గూరిమిఁ బరలోకక్రియ 2. ఘ.చ. కార్యోహణ కారణక్రియ ఛ. కార్యోహణవారిక్రియ 3. జ. తారాతనయుండు 4. గ. ఝ. ననుమతి 5 ఘ. తనయుఁడే 6. క. బ. ఘ. తారగోడు గుమువఁగన్.

వ. అని పలుకు సమయంబున సకలవానరులు కిష్కింధలో బట్టంబుగట్టిరట యెటువలెను.

[1]అర్ధచంద్రికలు.

స్వర్ణకుంభములందు గంగాజలము దెచ్చి
అంబుజాప్త తనూజు నభిషేకంబుసేసి
ఫాలదేశమునందు బంగారు పట్టముగట్టి
యునిచి రర్కతనూజు సింహాసనమునందు.

వ. తదనంతరంబ యంగదునకు యువరాజ్యపట్టంబు[2]గట్టిరప్పుడు [3]పుణ్యాంగనలు ధవళంబులు పాడిరఁట యెటువలెను.

ధవళములు.

శ్రీరాముఁడు గుణధాముఁడు వారిజదళలోచనుఁడు
శూరత రావణు[4]గూలిచి నారీమణిఁ దేవలయున్.[5]
శోభానామే.

రాముని కృప కపిరాజ్యము క్షేమంబునఁ బాలించి
శ్రీమంతుఁడు సుగ్రీవుఁడు భూమండలి పొగడొందన్. శో.
సంగరవిజయముతో నుప్పొంగెడు సుగ్రీవునకు
సంగతిగా యువరాజై యంగదుఁడిలఁ [6]బెంపొందున్. శో.

1. క. త్రిభంగులు చ. అనువులు ఛ. వత్సరేకులు 2. ఘ. గట్టిరాసమయంబున సతులు అరతులొసంగి ధవళంబులు 3. క. పురకాంతలు 4. క. గెలిచియు 5. ఖ.యం దీచరణమ మాత్రమే కలదు. 6. ఘ. ఛ. పొగడొందున్.

వ. అప్పుడు సుగ్రీవుండుఁ సకలవానరసమేతంబుగాఁ గానుకలు గొంచు రామచంద్రుని సేవింపవచ్చు [1]నప్పు డగ్గిరిప్రాంత్యం బుఁనున్న చెంచెతలు ఏలలు పాడిరట యెటువలెను.

ఏలలు.

భానువంశమునఁ బుట్టి
దానవకామినిఁ గొట్టి
పూని మఖము నిర్వహింపవా, ఓ రామచంద్ర.
మానివరులు సన్నుతింపంగాఁ
రాతినాతిఁజేసి పురా
రాతి చేతి విల్లు విఱిచి
భూతలేంద్రులెల్ల [2]మెచ్చఁగా, ఓ రామచంద్ర.
సీతను వివాహమాడవా
పరశురాము భంగపఱిచి
భరతునకు రాజ్యమిచ్చి
[3]గురుఁడు పనుప నడవికేఁగవా ఓ రామచంద్ర.
సురలు భూసురులు మెచ్చఁగా
పాకజాతి సుప్పనాతిఁ
గోపగించి ముక్కు [4]చెక్కి
యేపునను ఖరుని ద్రుంచవా, ఓ రామచంద్ర.
చూపు [5]నిల్పి మృగము నేయవా.

1. నప్పుడు నగరప్రాంత్యంబున 2. ఖ. పొగడఁగా. ఘ. చూడ 3. క. ఘ. గురుని పనుపున 4. జ. ఝ. గోసి. 5. ఛ. దప్పి.

దేవుఁడని తెలియలేక
[1]కావరించి వాలి సచ్చె
దేవ ! నీతో నిగ్రహించిన ఓ రామచంద్ర.
రావణునికి నిదే పాటు[2]రా.

వ. [3]అంత సుగ్రీవుండు రామచంద్రునిఁజేరవచ్చి [4]కానుకలొసంగి సాష్టాంగదండప్రణామంబు చేసి యేమని వినుతించుచున్నాఁడు.

[5]సీ. దండంబు శార్ఙ్గకోదండమండిత హస్త
దండంబు వైకుంఠధామ నిత్య
దండంబు కుండలీంద్ర సుమాక్తిక చ్ఛత్ర
దండంబు దుర్జనఖండదేవ
దండంబు వారాశి దర్పసాహసజైత్ర
దండంబు దశరథతనయ వీర
దండంబు వానరేంద్ర తతినిత్యపోషక
దండంబు యిందిరాధామవక్ష[6]

గీ. దండ మినవంశజలనిధి తారకేశ
దండమఘహార యాతతధవళకీర్తి
దండమానీకు లోకేశధవళనయన
దండమని కేలుమొగిచె నా తపనసుతుఁడు.

---

1. కావరమున 2. క. పాటుగా. 3. క. ఖ. ఘ. అయ్యవసరంబున. ఛ. అనుచున్న సమయంబున. 4. ఘ. కానుకలు సమర్పించి. 5. ఖ. ఘ. ఈపద్యము లేదు. 6 గ. వత్స.

[1]జంపె.

[2]అరిభయంకరరామ అమితగుణసీమ
కరుణాభిరామ శ్రీ కాకుత్స్థరామ
రవికులాంబుధిసోమ రాజకులసుత్రామ
రవికోటిసమధామ రామాభిరామా.

వ. అని సన్నుతించి రాఘవేశ్వరా మీ రిచ్చోట నుండ నేమిటికిఁ గిష్కింధకు వేంచేయుండని పలికిన [3]రాఘవేంద్రుండు సుగ్రీవునితో నేమనుచున్నాఁడు.

ద్విపద. వనజాప్తనందన వనవాసమునకుఁ
జనుదెంచి మునివృత్తిఁ జరియించుచుండి[4]

---

1. ఖ. రచ్చతాళం 2. రేకులు జ. ఝ
రమణీయలోకాభిరామా, రామా
రామ రవికులజలధిసోమా
విమల పూజితనామ రామా
సమరమున రౌద్రాభిరామా
శ్యామసుందరకీర్తిదామా రామ
శరణయ్య లోకాభిరామా.
3 ఘ. రఘుపతి 4. ఛ. మేము.

పట్టణంబులకు భూపతుల చందమున
[1]నెట్టు రావచ్చు నీవెఱుఁగవే నీతి
వానకాలము వచ్చె వైరులమీఁదఁ
[2]బూని కయ్యముసేయఁ బోఁగూడ దిపుడు
మా తమ్ముఁడును మేము మాల్యవంతమునఁ
బ్రీతినుండెదము సుగ్రీవ [3]నీవేఁగి
యీ నాల్గునెలలును నెలమిఁ గిష్కింధ
లోనుండి వర్షంబు[4]లోఁ బడునపుడు
సనుదెమ్ము వానర[5]సైన్యంబుతోడ
[6]నని, భానుసుతుఁ బంపి యనుజుండుఁదాను

---

1. క. ఖ. గ. ఘ. క. జ. ఝ. నెట్టుగా రావచ్చు నెఱుఁగవా నీతి.
2. క. పూనికయ్యమునకుఁ బోవంగరాదు. ఘ. ఛ. పూనికమీరంగఁ బోవరాదగదు. జ. పూనికమీరఁగఁ బోవంగరాదు. ఖ. ఝ. పూనిక మీరంగ బోవరాదింక. 3. ఖ. వినుమోయి 4. ఘ. చ. లోఁబడినపుడె. 5. క. ఝ. సహితంబుగాగ.
6 జ. 'ననవుడు సుగ్రీవుఁ డతిభక్తితోడ

మనుజేశుపాదపద్మములకు మ్రొక్కి
యొనయఁ గిష్కింధకు నేతెంచి యంతఁ, (క. ఖ.) ప్రేమ.
దారాసమేతుఁడై తరుణులు గొలువ
సారంబుగా వేడ్క సలుపుచునుండె.

మనుజేశ్వరుఁడుపోయె మాల్యవంతమున
[1]కిన తనూజుండు కిష్కింధ కేతించి
[2]తారాసమేతుఁడై తరుణీకృతోప
చారుఁడై వేడ్కలు సలుపుచు నుండె.

1. ఘ. కినజుఁడు కిష్కింధ కేతెంచి పిదప. ఛ. కేతెంచిప్రీతి.
2. ఝ. తారాసమేతుఁడై తనరినితోప్య
చారంబులను వేడ్క సలుపుచునుండె.
ఘ. చారంబు వేడ్కతో సలుపుచునుండె.
3. క. మంగళం. త్రిభంగులు.
ఇందిరావరునకు నిభభయహారునకు
కందర్ప గురునకు కల్యాణం
సుందరబాహునకు సురుచిరదేహునకు
కందర్ప గురునకు కల్యాణం
దినకరకులునకు దీనమందారునకు
ఘన నిభగాత్రునకు కల్యాణం.

ద్విపద. అని సమస్తాసురారాతికదంబ
వినమిత నిజభుజా విక్రముపేర
సురుచిర ప్రార్ధనా సుభగంభవిష్ణు
వరహావతార శ్రీ వాసునిపేర
నాతతార్చన లాలనాతిశయాళు
భీతరక్షణుపేర స్పృహయాళుపేర
నిగమగోచరుపేర నిఖిలలోకేశుఁ
డగు కందుకూరి జనార్దనుపేర
నంకితంబుగఁ గాళికాంబాప్రసాద
సంకలితకవిత్వ చాతుర్యధుర్య
తావర్య (ద్య) పెదలింగ నార్యతనూజ
కోవిద స్తవనీయగుణ రుద్రధీర
విరచిత సుగ్రీవవిజయాభిధాన
కరుణభాసుర యక్షగానప్రబంధ
మాచక్రవాళశైలావనియందు
నా చంద్రతారార్కమై యొప్పుఁగాత.

క.
ఖ.
గ.
ఘ.
చ.
ఛ.
} ఇవి మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారములోని ప్రతులు.

జ.
ఝ.
} ఇవి ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రతులు.

ఘ. సాధుపాఠములుగలది.

ఛ. తప్పుల తడక.

తప్పొప్పులపట్టిక.

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
7	18	మేలుఁపొందఁగ	మెలుపొందఁగా
11	11	బాయఁంగఁగలన	బాయఁగఁగలన
22	4	నెంతవాఁడపు	నెంతవాఁడను
20	3	మడంగుట	మడఁగుటకు
22	12	చాఁటున	చాటున
22	14	బిలచిన	బిలిచిన
24	2	మూఁపులు	మూపులు
28	1	నిశ్శ్వాసముఁల్	నిశ్వాసముల్
28	6	శిరమిదే	శిరమిదె
33	1	సురేంద్రునకు	సురేంద్రునకునున్
36	11	బాలకుండఅయ	బాలకుండరయ
40	6	బంగారుపట్టము	బంగరుపటము

రాధామాధవము.

ఆంధ్రభోజుడని ప్రసిద్ధిగాంచిన శ్రీకృష్ణదేవరాయలచే రాధామాధవుడని బిరుదునొందిన చింతలపూడి యెల్లయార్యునిచేరచియించబడిన ప్రబంధరాజము. ఈమహాకవి కృష్ణరాయలయాస్థానమునకు వచ్చినప్పుడు, అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు తగరు తొగరు, వగరు, నగరు శబ్దములను ప్రాసస్థానములయందుంచి భారత, భాగవత, రామాయణపరములుగా పద్యములను చెప్పుమనగా, నతిమనోహరములగు పద్యములను నాశువుగా చెప్పి, ప్రభువును, సభ్యులను మెప్పొందించిన వాఁడు.

ఈగ్రంథమందలి రాధ స్వీయగాని పరకీయకాదు. చక్కని వర్ణనములతో శృంగార రసముపొంగి పొరలునట్లు రచింపబడినది. పండితులనేకులు, దీని ప్రాశస్త్యమును, పొగడియున్నారు. పింగళి సూరనార్యునిచే రచింపబడిన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునకీ గ్రంథము మార్గదర్శకమని విమర్శకాగ్రేసరులగు నడకుదుటి వీరరాజుగారు ఈగ్రంథపీఠికలో వ్రాసియున్నారు.

క్రౌనుసైజు 400 పేజీలు

చక్కని క్యాలికోబయిండు

వెల రు **1-8-0** పోస్టేజిగాక

వలయువారు

జమీందారు కపిలేశ్వరపురము.

తూర్పుగోదావరిజిల్లా

అని వ్రాయవలయును.